

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
Філологічний факультет
Кафедра слов'янської філології
імені професора Іларіона Свенціцького**

Неологізація лексики сучасної чеської мови, спричинена пандемією COVID–19

**Магістерська робота
студентки 2 курсу
спеціальності “Філологія”
ОП “Чеська мова та література”
Нарбут Ольги Валеріївни**

**Науковий керівник
доц. Лобур Н.В.**

**Рецензент
доц. Осташ Л.Р.**

Львів – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ ВИВЧЕННЯ НЕОЛОГІЇ.....	10
1.1. Трактуння терміна неологізм у чеській та українській лінгвістиці.....	10
1.2. Оказіоналізми та їх місце у лексичній системі	15
1.3. Межа між неологізмами та оказіоналізмами.....	16
1.4. Основні підходи до класифікації неологізмів у чеському та українському мовознавстві	19
1.5. Способи збагачення лексичного складу мови.....	21
РОЗДІЛ 2. ФУНКЦІОНУВАННЯ ЛЕКСЕМИ KORONAVIRUS У СУЧАСНІЙ ЧЕСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ	29
РОЗДІЛ 3. ОСНОВНІ СПОСОБИ ТВОРЕННЯ НЕОЛОГІЗМІВ ПЕРІОДУ ПАНДЕМІЇ КОРОНАВІРУСУ	33
3.1. Особливості творення іменників тематичного “ковідного” поля ...	33
3.2. Особливості творення прикметників, що належать до лексики, пов’язаної з коронавірусом	37
3.3. Дієслівні лексеми, пов’язані з пандемією коронавірусу	39
3.4. Прислівникові лексеми періоду пандемії covid-19	39
РОЗДІЛ 4. ТЕМАТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ ЛЕКСЕМ ДОБИ КОРОНАВІРУСУ	42
ВИСНОВКИ	54
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	58
RESUMÉ.....	65
ДОДАТОК А.....	67
ДОДАТОК В.....	68

ВСТУП

Актуальність дослідження. Мова – це жива, динамічна система, яка постійно реагує на зміни в суспільстві. Мовні інновації здавна цікавили лінгвістів. Процес утворення нової лексеми чи засвоєння уже існуючої в іншомовному середовищі був предметом таких досліджень, адже кожна зміна у лексичному складі мови дозволяє науковцям фіксувати її сучасний стан, аналізувати активні слово- та змістотворчі елементи.

Дослідженням інноваційних процесів чеської мови кінця ХХ – початку ХХІ століття ґрунтовно займаються такі мовознавці-славісти як О. Мартінцова (сучасний стан чеської мови: лексикологія, словотвір, лексикографія, термінологія), Ж. Колоїз (неологія та неографія, оказіональна деривація), О. Мороз (лексикологія, термінологія, неологія, словотвір), Л. Даниленко (слов'янська лексика і лексикографія, фразеологія, пареміологія, історія славістики). І. Боздохова (словотвір та лексикологія). Досі ведуться дискусії стосовно диференціації понять «неологізм», «інновація», «запозичення» як в українському, так і в чеському мовознавстві.

Дослідженням неологізаційних процесів, пов'язаних із пандемією коронавірусу почали займатися мовознавці Н. Хороз¹ – фразеологія періоду коронавірусу; О. Іванців², Н. Тимошук³, Л. Сандига⁴, Н., О. Бабеллюк⁶ – новотвори коронавірусу в англійській та німецькій публіцистиці (Україна),

¹ Хороз Н.С. Новітня фразеологія періоду covid-19 (на матеріалі російської мови) // Мовознавство. – 2021. – № 1. – С. 46–59.

² Іванців О.В. Неологізми в англійському дискурсі пандемії COVID-19 // Збірник наукових праць «Нова філологія». – 2021. – № 82. – С. 85–90. – Режим доступу: <http://www.novafilohiia.zp.ua/index.php/new-philology/article/view/564/534> (дата звернення: 19.10.2021).

³ Тимошук Н.М. Неологізми на позначення явищ covid-19: морфологічний аспект // Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені І. Франка. – 2021. – № 35. – Т. 5. – С. 168–172. – Режим доступу: <https://ir.vtei.edu.ua/g.php?fname=27146.pdf> (дата звернення: 27.09.2021).

⁴ Сандига Л.О., Свиридчук Т.В., Романчук С.В. Англійські неологізми коронавірусної кризи // Лінгвістичні дослідження: зб. наук. праць ХНПУ імені Г.С. Сковороди. – 2020. – №. 53. – С. 117–126

⁵ Романова Н. Коронавірус і німецька мова // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського : Лінгвістичні науки : зб. наук. праць. – 2021. – № 32. – С. 94–105. – Режим доступу: <http://dspace.pdpu.edu.ua/handle/123456789/11922> (дата звернення: 24.10.2021).

⁶ Бабеллюк О.А., Дідух Л.І. Способи творення неологізмів на позначення явищ COVID-19 в англійському епідеміологічному дискурсі // Львівський філологічний часопис. – 2020. – № 7. – С. 5–12.

Л. Гампл (Польща)⁷ М. Шкрабал, М. Кавка (Чехія)⁸ – дослідження процесів неологізації в період пандемії у чеській мові, Н. Фурашова^{9, 10} (Білорусь) – дослідження лексики коронавірусу на матеріалі німецької мови. Однак, досі не було написано праць у слов'янському мовознавстві, у яких такі новотвори описано в комплексі, тому *метою* нашої роботи став комплексний аналіз лексичних одиниць, які виникли з початком пандемії. Для досягнення мети, перед нами постали наступні *завдання*:

1) вивчення теоретичних аспектів неології, а саме:

а) окреслення терміна “неологізм”;

б) вивчення проблематики трактування новоутворів як неологізмів та виокремлення критеріїв, за якими лексичну одиницю можна вважати неологізмом;

в) окреслення терміна “оказіоналізм”, його місце у лексичному складі мови та трактування оказіоналізмів у широкому та вузькому розумінні.

2) структурно-словотвірний аналіз зібраних лексичних одиниць та виділення основних словотворчих елементів.

3) виокремлення основних тематичних груп нових лексем.

Об'єктом дослідження стали лексичні одиниці, які утворилися в чеській мові з початком пандемії коронавірусу, чи перейшли з одного шару лексики в інший. *Предметом дослідження* є лексичні одиниці, які утворилися, набули нових значень, перейшли із пасивної лексики до активного вжитку, перейшли до іншої сфери ужитку з початком пандемії коронавірусу.

⁷ Hampl L. Koronawirus zmienia język czeski – powstawanie nowych leksemów // Bohemistyka. – Uniwersytet Adama Mickiewicza, 2021. – № 3. – S. 361–372. – Режим доступу: <https://www.cceol.com/search/viewpdf?id=1024768> (дата звернення: 30.08.2021).

⁸ Škrabal M., Kavka M. Merging Professional and Collaborative Lexicography: The Case of Czech Neology // International Journal of Lexicography. – 2021. – Vol. 34. – № 3. – P. 282–301. – Режим доступу: <https://doi.org/10.1093/ijl/ecab003> (дата звернення: 19.10.2021).

⁹ Ничипорчик Т.И. Фурашова Н.В. Номинация явлений тематической сферы «COVID-19» в немецком языке // Вестник МГЛУ. Сер. 1, Филология. – 2021. – № 5 (114). – С. 107–112. – Режим доступу: <http://e-lib.mslu.by/handle/edoc/7035> (дата звернення: 24.10.2021).

¹⁰ Денисенко Е.С., Фурашова Н.В. Номинативные потребности в сфере пандемии COVID-19 (на материале немецкого языка) // Вестник МГЛУ. Сер. 1, Филология. – 2021. – № 5 (114). – С. 89–94. – Режим доступу: <http://e-lib.mslu.by/handle/edoc/7032> (дата звернення: 19.10.2021).

Під час написання нашої праці ми використовували наступні *методи дослідження*:

1) описовий, за допомогою якого ми систематизували фактичний матеріал, що дозволило пізніше класифікувати його за тематикою та лексико-граматичними категоріями;

2) метод компонентного аналізу, який ми використовували під час аналізу словотвірних особливостей лексичних одиниць;

3) зіставний метод, який дозволив порівнювати лексичні одиниці чеської, української та англійської мов.

4) для дослідження частотності вживання деяких лексичних одиниць ми використали метод анкетування (створивши онлайн-форму з питаннями та варіантами відповідей, ми спробували з'ясувати які варіанти лексем на позначення явищ коронавірусної інфекції частіше вживаються в чеській та українській мовах). Результати нашого дослідження з коментарями розміщені у Додатках А та В відповідно.

Матеріал дослідження становлять 1604 лексичні одиниці, які увійшли до лексичної системи чеської мови після початку пандемії коронавірусу.

Джерелами матеріальної бази стали:

1) Електронний неологічний архів “Неомат”¹¹, заснований на початку 90 рр. ХХ століття відділенням сучасної лексикології та лексикографії Інституту чеської мови Академії Наук Чеської Республіки. Робота системи налаштована так, щоб збирати лексичний матеріал, новий для чеської мови, який згодом стає основою для укладання словників нових слів. Система автоматизована, до неї потрапляють нові слова, значення слів, багатослівні сполуки та лексеми, у яких зафіксована нова колокація. База вміщує лексичні одиниці усіх функціональних стилів чеської мови, зокрема і перекладної літератури. Система постійно оновлюється і користувачам стають доступні найновіші надходження. На основі матеріалів “Неомату” були укладені двотомний словник “Нові слова у чеській мові” “Nová slova v češtině 1” (1998) і “Nová slova v češtině 2” (2004), за редакцією

¹¹ <http://www.neologismy.cz/> (дата зверення 01.12.2021);

О. Мартінцової а також збірник наукових праць “Неологізми в сучасній чеській мові” (“Neologizmy v dnešní češtině”) (2005).

2) “Національний корпус чеської мови” (“Český národní korpus”)¹². Національний корпус чеської мови вважається одним із найкращих серед корпусів слов’янських мов. Він був створений ще у 90 рр. ХХ століття за редакцією Ф. Чермака.

Корпус – це електронний збірник текстів (усних і письмових), де користувачі вільно можуть знаходити лексичні одиниці, та досліджувати контекст їх уживання. Корпус містить близько 4 мільярдів слів (версія, що опрацьовує сучасну мову), а також діахронний корпус старших текстів та корпус, що містить переклади з інших мов.

3) Онлайн-словник “Čeština 2.0”¹³

Це особиста ініціатива чеського журналіста Мартіна Кавки, який у січні 2009 року створив сайт, де кожен охочий міг додавати слова чи вирази, які почув у повсякденній мові чехів. У жовтні 2018 року у співпраці з лексикографом М. Шкрабалем Кавка видав паперову версію словника під назвою “Naknutá čeština”, яка швидко стала бестселлером.

Пандемія активізувала уяву чехів і у словнику швидко з’явилися сотні нових слів і якщо у чеських лексикографів виникне ідея видати словник okazionalizmův доби коронавірусу, то цей словник послужить міцною основою для вибірки матеріалів.

Зазначимо, що фактичний матеріал ми брали в основному з цих джерел, однак для кращого аналізу кожної лексеми та дослідження сполучуваності і контексту вживання лексичних одиниць ми аналізували і чеську публіцистику, зокрема інтернет-версії видань Lidové noviny (Lidovky.cz), Týden (Týden.cz), Hospodářské noviny (HN.cz), Reflex.cz, blog.idnes.cz. тощо.

¹² <https://www.korpus.cz/> (дата звернення 01.12.2021);

¹³ <https://cestina20.cz/> (дата звернення 01.12.2021);

Практичне значення нашої роботи полягає у можливості подальшого використання результатів дослідження на заняттях студентів з лексикології та словотвору, а також для укладення тематичних словників.

Важливість **теоретичного значення** проведеного дослідження полягає у можливості використовувати результати нашої праці у наступних лексикологічних студіях процесів неологізації словникового складу мови, оскільки завансована праця є однією з перших спроб детально та комплексно охарактеризувати зміну лексики періоду коронавірусу.

Новизна роботи

У магістерській роботі ми вперше провели систематизацію усієї чеської лексики, яка пов'язана із пандемією covid-19, дослідили шляхи та способи виникнення та функціонування її у чеській мові, проаналізували лексичні одиниці за структурою та зробили їх тематичну класифікацію.

Обсяг і структура роботи

Магістерська робота загальним обсягом 69 сторінок, з яких 56 сторінок основного тексту, складається зі Вступу, чотирьох розділів, Висновків, Списку використаних джерел, який містить 60 позицій, Резюме чеською мовою та Додатків – результатів опитування щодо вживання лексем на позначення коронавірусу в усній та письмовій комунікації у чеській та українській мовах. На початку роботи вміщено її Зміст. У першому розділі “Теоретичні питання вивчення неології” коротко розглянуто проблемні питання вичення та трактування термінів *неологізм* та *оказіоналізм* у чеському мовознавстві, показано відмінні риси між цими поняттями, роль основних способів словотвору у чеській мові з наочними прикладами. Другий розділ “Функціонування лексеми *koronavirus* у сучасній чеській та українській мовах” присвячено дослідженню лексичної одиниці *koronavirus* та контекстів її уживання. У третьому розділі “Основні способи творення неологізмів періоду пандемії коронавірусу” ми аналізували фактичний матеріал зі структурно-словотвірної точки зору, розділивши їх за лексико-граматичними класами для детальнішого аналізу на словотвірному рівні. В останньому, четвертому розділі “Тематична класифікація

лексем доби коронавірусу” ми аналізували матеріал за тематичними групами, виділивши 6 тематичних груп лексики так званого “ковідного” поля.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ ВИВЧЕННЯ НЕОЛОГІЇ

У магістерській роботі ми вивчаємо функціонування лексем на позначення нового явища у суспільному житті мовців та інших явищ, які пов'язані із пандемією коронавірусу у світі. Одним із теоретичних питань під час з'ясування статусу лексем, що утворилися чи актуалізувалися під час пандемії, було питання дослідження використання таких термінів із галузі лексикології як *неологізм* чес. *neologismus* та *оказіоналізм*, чес. *okazionalismus*.

1.1. Тракткування терміна *неологізм* у чеській та українській лінгвістиці

У лінгвістичних працях останніх років ХХ – початку ХХІ століття поширені терміни «неологізм» (чес. «neologismus»), «новоутвір», «лексична інновація», «семантична інновація» (чес. *sémantická inovace*), «neosémantismus», «семантичний неологізм». Найвідомішим і найпоширенішим, а, відповідно, з найширшим значенням є термін «неологізм» (чес. «neologismus»), який лінгвісти використовують на позначення нової лексеми, незалежно від місця чи способу утворення. Терміни «новоутвір» та «лексична інновація» розуміємо як синоніми до «неологізму». Поняття «неосемантизм» (чес. «neosémantismus»), яке є більш використовуваним у чеській неології, розуміємо дещо вужче – як позначення лише трансформації уже існуючої лексеми на семантичному рівні, поруч із термінами «семантична інновація» (чес. «*sémantická inovace*») і «семантичний неологізм».

Точно визначити, що таке неологізм досі проблематично, оскільки кожен науковець має на увазі щось інше. Цим пояснюється як досить широке коло термінів та понять у неології, так і проблема зарахування тої чи іншої лексичної одиниці до загальної категорії неологізмів. Наприклад, чеська мовознавиця М. Зікова визначає неологізм як “систему лексичних одиниць, що виконують

специфічні ономазіологічні функції і стоять на периферії лексичної системи мови.”¹⁴

П. Гаусер каже, що неологізми – це “слова, які спочатку використовує менше коло мовців, подекуди навіть один мовець. Ці слова поступово поширюються, і як тільки вони входять до щоденного вжитку широкого кола мовців – одразу втрачають свою новизну.”¹⁵

Й. Філіпец вважає, що неологізм – це “лексична одиниця мовної системи, яка вивчається з точки зору сучасних дійсних норм мови у порівнянні з типовими одиницями мови як часово нова, уживана, перспективна – тобто ймовірна лексична одиниця словникового складу мови.”¹⁶

“Новий енциклопедичний словник чеської мови” (“Nový encyklopedický slovník češtiny”¹⁷) пояснює неологізм як “лексичну одиницю, яка у порівнянні з уже існуючими у мові лексичними одиницями має ознаку новизни як з точки зору появи у мові, так і з точки зору функціональності.”¹⁸

У нашій праці ми беремо за основу визначенням неологізму за провідною чеською дослідницею у галузі неології, Ольгою Мартінцовою, яка у праці “Проблематика неологізмів у сучасній чеській літературній мові” (“Problematika neologismů v současné spisovné češtině”) характеризує неологізми так: “Термін неологізм переважно позначає лексичні засоби, які характеризуються як нові. Основа неологізмів найчастіше полягає у тому, що неологізми або називають новий предмет, явище, подію, які збагачують засоби вираження мови, або ж їхнє призначення переноситься на стилістичний рівень, де неологізми протиставляються архаїзмам.”¹⁹

Досліджуючи праці чеських неологів, перед нами постало питання, щодо критеріїв, за якими певну лексичну одиницю можливо віднести до неологізмів.

¹⁴ Ziková M. Substantivné neologismy a jejich parasystémový charakter // Naše řeč. – 2001. – Roč. 2. – S. 81–89.

¹⁵ Hauser P. Nauka o slovní zásobě. – Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1980. – s. 43

¹⁶ Filípec J., Čermak F. Česká lexikologie. Vyd. 1. – Praha : Academia, 1985. – 281 s.

¹⁷ <https://www.czechency.org/> (дата звернення 25.09.20210);

¹⁸ Там же;

¹⁹ Martincová O. Problematika neologismů v současné spisovné češtině. – Praha : Univ. Karlova, 1983. – S. 131–142.

Ми з'ясували, що такими критеріями є хронологічний, стилістичний, мовного простору, лексикографічний, структурний, денотативний та психологічний.

Хронологічний критерій використовують П. Гаусер та О. Мартінцова, які кажуть, що можливо трактувати лексему як неологізм, зважаючи на встановлені часові межі чи епохи²⁰, і що неологізми існують на кожному етапі розвитку мови²¹. Ми вважаємо, що цей критерій є неточним, оскільки він не пояснює проблеми щодо конкретного періоду виникнення лексичної інновації і фіксації часу, коли новоутвір “почав” функціонувати у мові.

Із хронологічним пов'язаний стилістичний критерій, за яким неологізмами вважаються ті лексичні одиниці, які є новими чи мають відтінок новизни для певного стилю мови і певною мірою протиставляються архаїзмам. Ми вважаємо, поняття “новизни” неологізму є дуже відносним, оскільки існує багато слів, які одразу ж після входження у мову починають функціонувати на рівні із уже “не новими” лексемами, і відчуття новизни перестає бути чітко окресленим. Тут постає і питання щодо об'єктивності хронологічного критерію, бо якщо мовці не відчують чи відносно швидко перестають “відчувати новизну” лексеми, як тоді можна віднести її до неологізмів? Як бачимо, можливість доволі широкого трактування “новизни” приводить до суб'єктивності у процесі класифікації нових лексем на неологізми і не неологізми.

Наступний критерій – це критерій мовного простору чи сфери, у якій виникають і функціонують нові лексичні одиниці. Найчастіше нові слова виникають у мовній підсистемі, яка є відносно закритою, і вживається відносно невеликим колом мовців. Найяскравішим прикладом такого явища буде, на нашу думку, мова людей, які працюють у сфері інформаційних технологій та програмування. Однак, відносно вузька і замкнена сфера функціонування таких лексем, зумовлена спеціалізованими потребами конкретного кола споживачів, не означає, що такі лексичні інновації будуть функціонувати лише у певному середовищі – будучи актуальними і для інших сфер, вони швидко з'являться у

²⁰ Hauser P. *Nauka o slovní zásobě*. – Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1980. – 195 s.

²¹ Martincová O. *Neologismy // Encyklopedický slovník češtiny / eds. P. Karlík, V. Nekula, J. Pleskalová*. – Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2002. – S. 292–293.

словниковому запасі широкого кола мовців і завдяки своїй ергономічності, стануть постійновживаними лексемами.

Мовознавці виділяють лексикографічний критерій, відповідно до якого до неологізмів відносимо усі лексичні одиниці, які не зафіксовані у словниках. На нашу думку, цей критерій є найбільш спірним при визначенні неологізмів, оскільки, по-перше, словники неологізмів не здатні моментально зафіксувати нові одиниці, які вже з'явилися у мові, бо для укладення словника потрібен час; по-друге, навіть не кожен неологізм, якщо його вважати неологізмом у вузкому розумінні цього поняття, а не okazіоналізмом, наприклад, увійде до словника неологізмів; по-третє, у кожній мові існує велика кількість неологізмів у широкому розумінні (власне неологізми, семантичні неологізми, запозичення тощо), які не входять до словників, але не втрачають своєї новизни та є виразно новими для певної мови.

Згідно зі структурним критерієм, основна суть неологізму – це співвідношення форми та змісту, як основи будь-яких слів, що існують у мові. Відповідно розрізняють²²:

А) нові за формою і за змістом – лексичні одиниці, які виникли у мові на позначення нових понять чи явищ;

Б) нові за формою та частково за змістом – новоутвори, зовнішня форма яких уже зафіксована у мові, але семантика дещо змінилася;

В) нові за змістом, але старі за формою – лексеми, які існують у лексичній системі мови впродовж певного часу, але внутрішня форма – зміст яких змінюється, відповідно до нових реалій. Такі неологізми ще називають неосемантизмами чи семантичними неологізмами чи семантичними інноваціями.

Денотативний критерій вважається найпоширенішим при визначенні неологізмів, про що свідчить переважна більшість визначень понять неологізмів чи лексичних інновацій, які розглядають усі неологізми у широкому розумінні

²² Сьмчура Н.Р. Неологізація чеської суспільно-політичної лексики кінця XX – початку XXI століть : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.03. – Львів, 2015. –с. 43.

як такі, що створені у мові для позначення абсолютно нових понять, реалій чи явищ дійсності. Однак, цей критерій не враховує того, що однією із мотивацій мовців продукувати мовні інновації є бажання якомога виразніше, експресивніше дати визначення тому чи іншому поняттю чи реалії, лексема на позначення якого уже існує в лексичному складі мови.

Останнім часом у мовознавчих працях²³ все більшої ваги набирає психологічний критерій, за яким основною ознакою зарахування лексичної одиниці до категорії неологізмів є її сприйняття носіями мови як нової. Так, архаїзми можуть сприйматися носіями мови як нові лексеми, оскільки позначатимуть поняття чи явища, які мовцям не відомі, хоча старше покоління не буде сприймати такі лексеми як нові. Психологічний критерій частково пов'язаний із стилістичним, але тут увага акцентується на особистому, суб'єктивному сприйняттю носієм мови нової лексеми, а не на новизні як такій у певний період.

Проаналізувавши кожен з цих критеріїв, ми дійшли висновку, що трактувати неологізми потрібно комплексно, враховуючи кожен критерій. Так, О. Мартінцова у “Енциклопедичному словнику чеської мови” подала визначення неологізму зі структурно-функціонального аспекту, поєднавши таким чином різні критерії. Мовознавиця виділила словотвірні неологізми, запозичення, неосемантизми та фразеологічні неологізми з структурної точки зору і okazіоналізми, індивідуалізми та слова, характерні для певної епохи з функціональної точки зору²⁴.

²³ Тогоева С.И. Новое слово: подходы и проблемы // Психолінгвістическіе проблемы функционирования слова в лексиконе человека : кол. моногр. / под общ. ред. А. А. Залевской. – Тверь, 1999. – С. 75–101.

²⁴ <https://www.czechency.org/slovník/NEOLOGISMUS> (дата звернення 27.09.2021);

1.2. Оказіоналізми та їх місце у лексичній системі

У чеському мовознавстві ведеться дискусія щодо зарахування до категорії неологізмів ще й okazionalizmy, як ненормативні, функціонально одноразові, індивідуальні лексичні одиниці. Оказіоналізми стоять на периферії лексичної системи мови і досі є недостатньо вивченими, оскільки їх обговорюють у контексті вивчення неологізмів, постійно наголошуючи на їхній несамостійності та короткочасному існуванні як в усному, так і в писемному мовленні.

В. Станек у статті “Okazionalizmy v současné české publicistice” (“Okazionalizmy v současné české publicistice”) подає визначення поняття okazionalizmy як “різновид неологізмів, які (на відміну від власне неологізмів) зазвичай не мають можливості увійти у лексичну систему мови або ця можливість дуже мала”. Він вважає, що головна функція okazionalizmy – стилістична, “okazionalizmy – це основний спосіб актуалізації, привернення уваги до мовця”²⁵.

У збірнику “Materiály k současné gramatice českého jazyka” (“Studie k moderní mluvnici češtiny”) лінгвіст Л. Яновец визначає okazionalizmy як “одиниці, що пов’язані з одним чи декількома текстами.”²⁶ Ці лексичні одиниці в його розумінні не можуть залишитися у мові, а виконуватимуть свою семантичну функцію лише в цих текстах. Автор звертає увагу і на аномальність у творенні таких слів, завдяки якій okazionalizmy можна легко розпізнати як в усному так і писемному мовленні²⁷.

О. Мартінцова у монографії “Problematika neologismů v současné české literární mluvě” розглядає okazionalizmy як окрему групу лексем, а основну відмінність між неологізмами та okazionalizmy бачить у тому, що неологізми – це реалізовані лексичні одиниці, які стануть усталеними в мові, а okazionalizmy

²⁵ 58. Staněk V. Okazionalizmy v současné české publicistice. [Електронний ресурс] // Naše řeč, 2002. – Roč. 85. – S. 57–67. – Режим доступу: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=7672> (дата звернення 27.09.2021);

²⁶ 44. Janovec L. Neologie. Studie k moderní mluvnici češtiny. 4 Dynamika českého lexika a lexikologie. – Olomouc, 2013. – S. 113.

²⁷ Там же.

мають рису новизни без огляду на можливість стати кодифікованими лексичними одиницями²⁸.

На основі згаданих вище праць провідних лінгвістів у галузі неології можемо сказати, що okazіоналізми – це особлива група неологізмів, які виникають здебільшого спонтанно, найчастіше в усній комунікації чи текстах художнього або публіцистичного стилю і служать для підкреслення власної думки автора, його особистих поглядів, вираження чи підсилення його емоційного ставлення до певного явища.

1.3. Межа між неологізмами та okazіоналізмами

Як уже було сказано раніше, ми розглядаємо okazіоналізми як складову частину неологізмів, але нам потрібно розуміти різницю між цими двома явищами аби компетентно класифікувати фактичний матеріал у наступних розділах нашої праці.

Okazіоналізми, як і неологізми, на початковій стадії входження у мову знаходяться на периферії лексичного складу мови. Коли така лексема лише починає функціонувати у мові, ми не можемо спрогнозувати, чи стане вона повноправним неологізмом чи так і залишиться okazіоналізмом. Неологізм з плином часу повністю входить до словникового складу мови, оскільки позначає явище чи дію, яка відносно довго фіксується мовцями. І чим більше мовців його використовують, тим ближче до центру лексичної системи мови буде неологізм, поступово перетворюючись на постійно вживане слово. Ми маємо безліч прикладів у різних мовах світу, коли, наприклад, слово, запозичене з грецької чи латинської мови уже не сприймається ніким як щось нове. Усі ми знаємо, що такі лексеми як укр. *студент* чes. *student*, англ. *student*; укр. *ректор* чes. *rektor*, англ. *rector*, не є питомими ні для української, ні для чеської, ні для англійської мов, однак уже не сприймаємо їх на рівні з такими лексичними одиницями як укр.

²⁸ Martincová O. Problematika neologismů v současné spisovné češtině. – Praha : Univ. Karlova, 1983. –s. 131–142.

акаунт, бестселлер, аутстафінг, чes. brifink, selfie, followit тощо, які відносно нещодавно з'явилися в мовах.

На протипагу неологізмам, окаяіоналізми не можуть перейти з периферії до центру лексичної системи мови, оскільки визначальною ознакою окаяіоналізмів вважається саме раптовість, індивідуальність виникнення. Окаяіоналізм виникає ще і тому, що потрібно дещо інакше назвати явище, дію чи стан, які уже не нові для мовців, і їх можна назвати нейтральними мовними засобами. Окаяіоналізм же у своїй природі явище експресивне, а його сполучуваність з іншими лексемами порівняно невелика.

Для ще яскравішого виділення окаяіоналізмів “Новий енциклопедичний словник чеської мови” пропонує розглянути словотворчий критерій у його широкому та вузькому розумінні. Так, у широкому розумінні окаяіоналізмами вважаємо усі лексеми, які виникли спонтанно, але спосіб їх виникнення до уваги не беремо. У вузькому ж розумінні окаяіоналізмами вважаємо лише такі лексеми, які були з точки зору граматики утворені неправильним способом чи зовсім деформовані.²⁹

Розглянемо, наприклад, лексему *odkoronavirovat (se)*, яка утворена за допомогою префікса *-od* та типового суфікса *-ova-*, який є одним із найпродуктивніших у сучасній чеській мові. Проаналізувавши цю лексему з точки зору словотвору, ми можемо віднести її до 3 класу дієслів зразка *kupovat* і у широкому розумінні вважаємо її неологізмом. Але, якщо взяти до уваги ще і семантику, тобто власне те, як мовець сприймає цю лексему, усе не буде так однозначно. На перший погляд, лексична одиниця досить проста у своєму значенні і означає “перехворіти на коронавірус”, але автор пояснює її як “вимити та продезинфікувати свої речі” і наводить приклад: „*Po příchodu domů z obchodu se musíš jít odkoronavirovat.*”³⁰ Як бачимо лексема має дещо експресивну семантику і фактично означає “позбутися чи змити з себе коронавірус” і її не можна буде вжити без спеціального контексту, чи у тому колі мовців, яким це

²⁹ <https://www.czechency.org/slovník/OKAZIONALISMUS> (дата звернення 09.10.2021);

³⁰ <https://cestina20.cz/slovník/odkoronavirovat-se/> (дата звернення 09.10.2021);

значення буде заздалегідь відоме. Можемо також передбачити, що із закінченням пандемії семантика лексеми стане неактуальною і вона просто перестане існувати навіть у тому вузькому колі, у якому існує зараз. Ми ведемо до того, що цю лексему можна без втрати семантики замінити на нейтральні “*umýt (si) ruce*” (“*вмити руки*”), “*dezinfikovat*” (“*дезинфікувати*”) і вживати в усіх комунікативних ситуаціях. Тому таку лексичну одиницю ми вважаємо okazionalizmom, незважаючи на те, що з точки зору словотвору вона утворена правильно.

Такі лексичні одинці як *vakacínace* (*vakace+vakcínace*), *očkovená* (*očkovat+dovolená*), *vakacína* (*vakace+vakcína*), які означають “відпустка у країні, де можливо вакцинуватися проти коронавірусу”, *koronoviny* (*korona+noviny*) “новини, у яких ідеться лише про коронавірус, а інші важливі теми не висвітлюються”, *koronárod* (*korona+národ*) “країна, у якій велика кількість хворих на коронавірус”, *korochřipka* (*korona(virus)+chřipka*) дослівно “корозастуда” мають яскраво виражену експресивну семантику, яка показує здебільшого негативне ставлення мовця (чи автора цих лексем) до тих явищ, як вони позначають. У лексемі *korochřipka*, окрім експресивної можемо простежити ще й показово деміновативну семантику, яка простежувалась у ЗМІ на початках епідемії, коли коронавірус порівнювали із “звичайними” осінніми респіраторними інфекціями, на які хворіє переважна більшість людей: „*Docela rád bych se té korochřipce vyhnul, takže teď raděj moc nevycházím.*”³¹

³¹ <https://cestina20.cz/slovník/korochřipka/> (дата звернення 09.10.2021);

1.4. Основні підходи до класифікації неологізмів у чеському та українському мовознавстві

Тим, що завжди цікавило науковців і що є найважливішим при визначенні суті неологізму є зв'язок між початком утворення новоутвору, внутрішніми і зовнішніми причинами його виникнення та кінцевою появою готової лексеми.

Найпоширенішою класифікацією неологізмів є класифікація за способом виникнення новотворів. Так, українська дослідниця Д. Мазурик виокремлює лексичні та семантичні неологізми, а також внутрішні і зовнішні неологізми-входження³². Ж. Колоїз виділяє лексичні, семантичні, граматичні новоутвори³³. Схожу класифікацію нових входжень у мову використовує чеський лінгвіст П. Гаусер, який розрізняє словотвірні (*slovotvorné*), семантичні (*sémantické*), фразеологічні (*frazeologické*) неологізми та нові сполучення слів (*souslovné neologismy*)³⁴.

Існує також класифікація за способом входження у мову. На цій підставі розрізняють питомі (або внутрішньомовні) неологізми та зовнішні (або неологізми-запозичення), які у перейшли з однієї мовної системи у іншу, не змінивши при цьому ні своєї форми, ні змісту³⁵.

При дослідженні появи нових лексем у тій чи іншій мові, науковці звертають свою увагу і на нелінгвістичні чинники (соціальний, психологічний), які теж мають свій прямиий вплив на формування новоутвору і його подальше функціонування у мові чи мовленні. Наприклад, класифікацію з точки зору суспільних комунікативних чинників запропонував чеський мовознавець А. Єдлічка³⁶. У чеському мовознавстві (А. Єдлічка) використовують ще типологію з погляду функціонально-стильового забарвлення неологічних

³² Мазурик Д. В. Інноваційні процеси в лексиці сучасної української мови (90-ті роки ХХ ст.): дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Мазурик Данута Володимирівна. – Львів, 2002. – 212 с.

³³ Колоїз Ж. В. До питання про диференціацію основних понять неології / Ж. В. Колоїз // Вісн. Запорізьк. ун-ту. Філол. науки. – 2002. – № 3. – С. 81

³⁴ Hauser P. *Nauka o slovní zásobě / Přemysl Hauser.* – Praha : Státní pedagog. nakl., 1980. – s. 46-47

³⁵ Попова Т. В. Неология и неография современного русского языка / Т. В. Попова. – М., 2005. – с.48

³⁶ Jedlička A. *Innowacyjne procesy i tendencje we współczesnym języku literackim / Alois Jedlička // Z problemów współczesnych języków i literatur słowiańskich.* – Varšava, 1976. – S. 11–22.

одиниць, оскільки більшість новоутворів належить до певного функціонального стилю, вони мають яскраво виражені ознаки того чи іншого стилю. У чеській як і в українській мові переважна більшість мовних інновацій належить до розмовного, публіцистичного, наукового чи художнього стилів.

Ми використовуємо класифікацію неологізмів, яку пропонує “Новий енциклопедичний словник чеської мови”, за яким неологізми найчастіше класифікують за структурним та функціональним критеріями³⁷.

Так, за структурою неологізми поділяють на:

- Словотвірні (зокрема утворені зі скорочень та аббревіатур, запозичення): *COVID-19, kovid, HFNO, koronarovrh, nouzák, koronapas*.
- Неосемантизми – лексеми, що вже існували у мові, але набули нового значення, чи відтінку значення: *semafor, PES*.
- Багатослівні (складені) вирази: *social distancing, covid-pas, distanční výuka, non-Covid zóna, PCR test, zelený pas*.
- Фраземи та фразеологізми: *xto lidí činae, той ковідку хапае, моя хата скраю, в ній карантин перечекаю, не такий страшний карантин, як його малюють, co na roušce, to na jazyku, kolik roušek máš, tolikrát jsi člověkem, na každou roušku se voda vaří, rouška kvapná, málo platná*.

З функціональної точки зору неологізмами вважаються ті лексичні одиниці, “початкова сфера уживання яких змінюється і змінюється їхня приналежність до певної групи лексики.”³⁸ Так, лексеми, *koronavirus, PCR-test, očkování, vakcína* належали до вузькоспеціалізованої медичної термінології, а зараз ми можемо стверджувати, що вони перейшли до лексем повсякденного вжитку на рівні з такими словами як *noviny, doprava, taxík, kniha, mobil* тощо. Хоча, можемо спрогнозувати, що із завершенням пандемії та карантину ці слова знову стануть частиною власне медичної лексики.

Отже, існує багато поглядів на способи класифікації неологізмів відповідно до способу виникнення, способу входження в мову, впливу екстарлінгвістичних

³⁷ <https://www.czechency.org/slovník/NEOLOGISMUS> (дата звернення 29.10.2021);

³⁸ Там же.

чинників на формування неологізму чи функціонально-стильового забарвлення новотвору, однак традиційною та найпопулярнішою є класифікація неологізмів за структурою та функціональністю у мові.

1.5. Способи збагачення лексичного складу мови

Лексичний чи словниковий склад мови – це фундамент кожної мови, на який спирається більшість мовознавчих дисциплін. Основною його ознакою є можливість постійно змінюватися відповідно до умов та змін, які відбуваються у суспільно-політичному, економічному, культурному чи соціальному житті носіїв мови. Відбувається і постійна взаємодія з лексичними системами інших мов, а тому обсяг лексичного складу мови неможливо точно підрахувати та проаналізувати – постійно утворюються нові лексеми, міняється семантика уже існуючих чи відбувається їх перехід на периферію.

П. Карлік визначає лексичний склад мови як “сукупність усіх її лексичних одиниць.”³⁹ М. Чехова каже, що “словниковий склад/лексику мови творить сукупність усіх слів, що існують у цій мові.”⁴⁰ Як вже було сказано, мова – це система, яка постійно змінюється, а нашим завданням є дослідження цих змін та способів, якими вони відбуваються.

Чеські мовознавці виділяють два найпродуктивніші способи словотвору – афіксація (вважається основним способом словотвору у чеській мові⁴¹) і основоскладання (композиція). Окрім того, нові слова у чеській мові утворюються ще способами універбізації та аббревіації.

³⁹ KARLÍK, Petr; NEKULA, Marek; ROUSÍNOVÁ, Zdeňka et al. Příruční mluvnice češtiny. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2008. s. 92

⁴⁰ ČECHOVÁ, Marie a kol. Čeština – reč a jazyk. 2., přepracované vydání. Praha : ISV nakladatelství, 2000. ss. 80-81

⁴¹ <https://www.czechency.org/slovník/DERIVACE> (дата звернення 29.10.2021);

1.5.1. Роль афіксації у творенні неологізмів доби коронавірусу

Афіксація – це спосіб словотвору, при якому похідне слово утворюється від слова-основи за допомогою словотворчих афіксів, флексій чи чергування звуків. Виділяють такі види афіксації:

- **Префіксація** – додавання словотвірного префікса до основи вихідного слова. Словотвірні префікси можуть бути прийменникового походження (*v-*, *za-*, *od-*), немотивовані прийменниками (*roz-*, *vy-*, *pa-*, *pra-*), нескладові, одно-, дво- чи багатоскладові (*s-*, *z-*, *po-*, *ob-*, *před-* *spolu-*). Можливі ще вокалізовані варіанти префіксів, які закінчуються на приголосний, для полегшення вимови (*před(e)-*, *roz(e)-*, *s(e)-*, *v(e)-*, *vz(e)-*, *z(e)-*). Наприклад, лексеми *protikoronový*, *protipandemický*, утворені префіксальним способом за допомогою префікса - *proti*, який додається до прикметників *koronový* та *pandemický*. Велика кількість лексем, утворених префіксальним способом за допомогою запозичених префіксів-інтернаціоналізмів. Така тенденція до заміни питомих префіксів інтернаціональними пояснюється кількома чинниками:

- 1) глобалізація лексики і заміна питомих слів на такі, що будуть зрозумілими не лише носіям мови. Така тенденція простежується у слов'янських та чеській мовах зокрема з кінця ХХ століття, коли відбулися важливі суспільно-політичні зміни, почався процес глобалізації та активна англізація лексики.

- 2) постійне змішування культур, відкритість і доступність інших мовних систем, зокрема через мережу Інтернет, соціальні мережі, стираються межі і між мовними системами, тому використання інтернаціоналізмів стає все більш популярне.

Наприклад, за допомогою інтернаціональних префіксів *anti-*, *post-*, *super-* утворені лексичні одиниці *antikaranténní*, *antivakcinátor*, *postvirový*, *supercovid*, *superpřenos*.

- **Суфіксація** – додавання словотвірного суфікса до основи слова. Словотвірні суфікси бувають нескладові, одно-, дво- чи багатоскладові (*-k-*, *-áč-*, *-ák-*, *-dl(o)-*, *-uně-*). Такі суфікси зазвичай стоять після кореня слова, але перед флексією, хоча мовознавці до суфіксального способу словотворення відносять

ще й постфіксацію – спосіб деривації, при якому такі суфікси як (-*hle*, -*si*, -*ž*, -*koli(v)*, -*to*) додаються до слова після особового чи відмінкового закінчення (*tenhle*, *jakýsi*, *což*, *cokoliv*, *tento*). Окрім питомих суфіксів, значну роль в утворенні нових слів, особливо в останні роки, відіграють запозичені суфікси, переважно інтернаціональні (-*ismus*, -*log*, -*átor* тощо). Суфіксальним способом утворені, зокрема, лексеми на позначення осіб, за допомогою суфіксів -*ář*-/*-ař*-, -*ovec*-: *prorouškař*, *bezrouškař*. Відіменникові прикметники на позначення явищ, пов'язаних із пандемією, утворені за допомогою суфіксів -*ový*-, -*cký*-/*-ský*-: *antirouškový*, *bezrouškařský*, *protirouškařský*.

- **Комбінована афіксація** – спосіб словотвору, при якому дериват утворюється шляхом приєднання до основи похідного слова декількох афіксів. Найчастіше це префіксально-суфіксальна деривація з різними схемами (**словотвірний префікс+словотвірний суфікс**, **словотвірний префікс+флексія**, **словотвірний префікс+формотворчий суфікс** тощо).

Окрім додавання афіксів, можливий варіант утворення дериватів, при якому афікси забираються від похідного слова. Ці процеси називаються депрефіксація та десуфіксація відповідно. Чеські лінгвісти окремо подають ще спосіб ресуфіксації, при якому один словотворчий суфікс замінюється іншим і таким чином утворюється новий дериват. Про ресуфіксацію варто говорити лише у тих випадках, коли похідне слово може мати декілька мотивацій, у інших це буде звичайна суфіксація.

Характерним процесом для всіх мов, що постійно розвиваються є тенденція до економії мовного ресурсу та часу, який витрачається на озвучення чи творення слова. Відповідно, виникають способи, за допомогою яких мова прагне сконденсувати зміст слова, помістивши його у коротшу форму. Для чеської мови такими способами є: **основоскладання**, **універбізація** та **абревіація**.

1.5.2. Роль основоскладання у творенні лексем періоду коронавірусу

Основоскладання (композиція) – спосіб утворення нових слів, при якому нова лексема утворюється шляхом з'єднання основ двох (чи більше) повнозначних слів. Створені таким способом лексеми у лінгвістиці позначаються терміном композит (чес. *kompozitum*). Основний принцип композиції полягає у тому, щоб з двох (рідше більше, ніж двох) повнозначних лексичних одиниць, які творять словосполучення, утворилася нова лексема, що матиме самостійне лексичне і граматичне значення. Хоча процес композиції вважається разом із деривацією основним способом словотвору, він не настільки добре вивчений і існує багато різних думок провідних чеських лінгвістів, щодо того, як трактувати композицію, та які складові виділяти у процесі. І. Боздехова виділяє два основні типи композиції за способом творення – **власне композиція** (чес. *vlastní kompozice*) і **зрощення** (чес. *spřahování*).⁴² Композиція характерна переважно для іменних частин мови (найчастіше це схеми іменник + іменник або іменник + прикметник), зрідка можлива композиція у дієслів, прислівників, займенників та числівників.

- **Власне композиція** – поєднання двох (зрідка більше) повнозначних слів у одну лексему, яка має самостійне лексичне і граматичне значення. У межах власне композиції вчені^{43,44} виокремлюють **чисте** (безафіксне) **основоскладання і гібридну (афіксальну) композицію**.

Чисте основоскладання – процес поєднання двох (чи більше) основ слів у одне без додаткових засобів (можливий інтерфікс -о- чи чергування звуків). Відмінною ознакою чистого основоскладання є неможливість розділити композит на два слова без втрати лексичного значення: *maloměsto, samoobsluha, teploměr, dvacetikoruna*.

⁴² Bozděchova I. Tvoření slov skládáním. – Praha : ISV nakladatelství, 1994. – S. 9–16.

⁴³ Там же.

⁴⁴ Adam R., Beneš M., Bozděchová I. a kol. Úvodní jazykový seminář: výklad a cvičení. – Praha : Nakladatelství Karolinum, 2014. – S. 13–29.

Гібридна композиція – це процес, під час якого композит утворюється шляхом поєднання основ двох чи більше повнозначних слів із додаванням афіксів (переважно суфіксів) до основи одного із слів:

velk - (ý) + -o- + obchod + n + ík > velkoobchodník;

rychl - (e) + -o- + brusl - (it) + ař > rychlobruslař.

Так, наприклад лексема *samotestování* утворена шляхом чистого основоскладання від означального займенника *sam* та віддієслівного іменника *testování* за схемою: *sam + -o- + test- + -ov- + (-at)- + -ání-*; а лексема *sebetestování* утворена способом гібридної композиції зі зворотного займенника *sebe* та вже згаданого іменника *testování* за схемою *sebe + test + -ov- + (-at-) + -ání-*.

- **Зрощення** (чес. *spřahování*) або юкстапозиція (чес. *juxtapozice*) – процес, під час якого два повнозначні слова об'єднуються в одне без жодних додаткових засобів. Лексеми, утворені таким способом мотивовані словосполученнями, від яких походять і на які їх при бажанні мовця можна розділити назад. Зі структурної точки зору процес зрощення подібний до чистого основоскладання – вони утворюються без допомоги афіксів. Але, на відміну від композитів, що утворені шляхом чистого основоскладання, композити, що утворенні зрощенням, виникають при механічному, часто несвідомому (слова з похідного словосполучення просто з'єднуються в одне) поєднанні, часто з інверсією і ніколи не мають сполучувального інтерфікса, як при чистому основоскладанні: *okamžik, úctyhodný, chválabohu, víceméně*.

Шляхом зрощення утворені лексичні одинці з компонентом *korona*: *koronakvěten, koronaléto, koronakrize, koronakonference*.

1.5.3. Наступний спосіб утворення нових лексем у чеській мові – процес **універбізації** – трансформації словосполучення в одне слово. Чеська лінгвістика розглядає універбізацію у вузькому і широкому розумінні, залежно від стабільності похідного словосполучення і його співіснування з утвореним універбатом.⁴⁵ Деякі чеські мовознавці застосовують термін універбізація до

⁴⁵ <https://www.czechency.org/slovník/UNIVERBIZACE> (дата звернення 05.10.2021);

будь-якого процесу у чеській мові, який передбачає утворення нової лексеми шляхом мовної економії: а) чисте основоскладання; б) зрощення; в) скорочення. Ми розглядаємо універбізацію у вузькому розумінні і відносимо сюди процес, при якому відбувається еліптичне усічення одного із слів у словосполученні та одночасна ресуфіксація іншого. Універбізація зазвичай відбувається у словосполученнях типу *прикметник + іменник*, коли іменник усікається, а до прикметника додається питомий чеський суфікс на позначення особи чи предмета (*-ák-, -ař-, -áč-*) тощо. Наприклад, *mobilní telefon > mobil, zubní lékař > zubař*.

1.5.4. Аббревіація та її роль на творення лексики доби пандемії covid-19

Спосіб творення слів, під час якого відбувається найбільша мовна економія, а багатослівне складне найменування стискається до одного слова чи кількох літер, називається **аббревіація**. Чеські мовознавці розрізняють два види аббревіації – **ініціальні скорочення** (акроніми) та **комбіновані скорочення**⁴⁶.

Ініціальні скорочення або **акроніми** – це аббревіатури, що утворюються з перших літер багатослівних словосполучень. Такі аббревіатури часто вживаються у суспільно-політичному контексті на позначення різних політичних партій, громадських об'єднань і організацій. Чеські мовознавці зафіксували підвищення попиту мовців використовувати акроніми після 1989 року – коли у Чеській Республіці та й цілій Центрально-Східній Європі відбулися швидкі і вагомні зміни у політиці та політичному устрої – у мові з'явилося дуже багато нових складних назв понять і явищ, які входили у життя мовців і цілком природно, що тенденція до скорочення була на піку популярності. Наприклад, до активного вжитку увійшли такі акроніми як: (*UNESCO, NATO, IKEA, AIDS, MERS, SARS*). Ініціальні скорочення зазвичай пишуться великими літерами без розділових знаків (винятками можемо вважати інтернаціональні акроніми, що вже відносно довгий час вживаються мовцями: *O.K.*, але останнім часом спостерігаємо тенденцію до вживання форми *OK* чи навіть *ok, P.S.*). Прочитання чи вимова таких скорочень

⁴⁶ <https://www.czechency.org/slovník/ZKRATKA> (дата зверення 05.10.2021);

відбувається відповідно до того, як літери називаються у мові-реципієнті *USA* [чес. ú-es-á], *OK* [o-ka] (тут можливі ще варіанти англійської вимови, [ju-es-ej] чи [ou-kei]), так само як і у скороченнях *NATO*, *BBC* тощо.

Так, наприклад, ініціальними абрєвіатурами вважаємо новостворені назви *HFNO* (з англ. high-flow nasal oxygen) чи *PES* (Протепідемічна система Чеської Республіки – чес. Protiepidemický systém ČR)

- **Комбіновані скорочення** – лексеми, що утворюються з початкових складів чи частин слів складних словосполучень. Головною відмінною ознакою таких скорочень є те, що вони вступають у синтаксичний зв'язок як звичайні слова і можуть змінюватися відповідно до парадигми тієї частини мови, на яку вони формально схожі. До комбінованих скорочень належить абрєвіатура *covid*, що утворена з перших літер англійської назви коронавірусної хвороби і стала повноцінною лексичною одиницею швидко після свого виникнення⁴⁷.

Висновки до розділу 1

Отже, для подальшого компетентного аналізу зібраного лексичного матеріалу нам необхідно було з'ясувати теоретичні питання, які стосуються процесів появи, входження і функціонування нових лексем у чеській мові. Ми з'ясували, що категорія неологізмів – це поняття, яке використовується на позначення кожної лексичної одиниці, яка знаходиться на першому етапі входження до мовної системи у широкому розумінні. Висвітлили підходи і критерії, які провідні чеські лінгвісти виділяють при зарахуванні лексеми до неологізмів.

Для нас було важливо, окрім неологізмів, з'ясувати поняття окаяоналізм та його розуміння і основні відмінності від неологізмів. Ми дійшли до висновку, що окаяоналізми – це фактично усі слова, що виникають у процесі мовлення, мають яскраво виражену експресивну функцію, що показує суб'єктивне ставлення мовця до поняття, явища, чи події і знаходяться на периферії лексичної системи

⁴⁷ Детальніше про абрєвіації у наступних розділах нашої праці.

доти, доки їх не почне вживати велика кількість мовців, чи вони (частково) втратять свою експресивну семантику. Спрогнозувати перетворення оказіоналізма у повноцінний неологізм на тому етапі, коли він лише виник дуже проблематично і можна лише передбачити, що буде з лексемою відповідно до розвитку тих подій чи явищ, які вона позначає.

Наступним нашим кроком було з'ясування шляхів збагачення лексичної системи чеської мови. Проаналізувавши основні лінгвістичні праці та граматики, ми описали три способи творення слів, які вважаються найпродуктивнішими для сучасної чеської мови – афіксацію, основоскладання (композицію) та аббревіацію, що дасть нам змогу детально класифікувати фактичний матеріал у наступних розділах нашої праці.

РОЗДІЛ 2

ФУНКЦІОНУВАННЯ ЛЕКСЕМИ *KORONAVIRUS* У СУЧАСНІЙ ЧЕСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

На процес творення нових слів у будь-якій мові мають безпосередній вплив події, які відбуваються з носіями цієї мови. Мова, як жива і динамічна система, негайно реагує на зміни у суспільно-політичному, культурному та економічному житті народу. І чим контрастніші ці зміни, тим яскравіше це буде відображено у лексичній системі мови. Наприклад, Революція Гідності в Україні зумовила виникнення чи актуалізацію таких лексем як *євромайдан*, *антимайдан*, *тітушка*, *кіборг*, *АТО*, *декомунізація*, *люстрація* та інші. Оксамитова революція 1989 року у Чеській Республіці зумовила появу таких слів як *havlovec* “прихильник В. Гавела”, *babišovec* “прихильник А. Бабіша”, *neokomunista* “прихильник/член комуністичної партії”, *debolševizace* “процес відходу від ідеології більшовизму”, *eurokracie* “когорта чиновників, які підтримують політику Євросоюзу” тощо.

Світові пандемії також мали вплив на лексику усіх мов. Так, пандемія грипу 2009-2010 рр. отримала назву “свинячої” від загальної назви підтипів вірусу грипу А (H1N1, H1N2, H3N1, H3N2, та H2N3), які були спочатку передавалися через свиней. Пандемія грипу після Першої Світової війни 1918-1920 рр. отримала назву “Іспанка” – від назви ймовірної країни, де почалося поширення цього штаму грипу, що, однак, не має наукового підтвердження. Третя пандемія чуми, яка тривала від 1894 по 1921 рік і призвела до смерті близько 20 млн людей у світі має назву “Портова чума”, яка походить від способу зараження – пацюки, як носії вірусу, потрапляли на кораблі, що йшли з країн Азії, а через морські порти вірус потрапив у Європу.

Як бачимо, утворення назв для світових пандемій не є чимось новим, однак ситуація з сучасною пандемією дещо відрізняється. Лексема *коронавірус* є не новою для більшості мов. Відомий український мовознавець О. Пономарів у своєму інтернет-блозі відповідає на запитання користувача про те, як правильно

вживати лексему: “Слово *coronavirus* створено 1968 року від латинських слів *corona* ("вінець") та *virus* ("отрута"). Його механічно перенесено в українську мову з написанням без дефіса, отож – *коронавірус*.”⁴⁸

Лексему фіксує Новітній онлайнний словник української мови (2013-2018)⁴⁹ з прикладами вживання її ще до 2019 року: “Коронавірус – представник групи вірусів, які мають короткі відростки на оболонці та можуть викликати хвороби у людей і тварин”.

Генеральний регіонально анотований корпус української мови (ГРАК)⁵⁰ у версії “Grac v.13” фіксує загалом 997 випадків уживання лексеми *коронавірус*, не лише періоду кінця 2019 – початку 2021 років:

*“На підтвердження наводять електронномікроскопічні знімки його. Та, на жаль, одні знаходять у ньому подібність до міксовірусів, другі — до адено-, треті — до коронавірусів, четверті вважають, що він споріднений з агентами типу скрейпі і т. д.”*⁵¹

*“... ветеринарії, ВАСГНІЛ, Інститутом білка АН СРСР та іншими установами взявся за створення вакцини проти одного з коронавірусів — трансмісивного гастроентериту свиней. Робота має велике народногосподарське значення і вимагає значних...”*⁵²

*“6 червня в госпіталі Нижньої Саксонії, однак повідомлення про це з'явилося лише у вівторок. Загиблий був інфікований коронавірусом MERS ще в лютому під час відпустки в Абу-Дабі. Коронавірус близькосхідного респіраторного синдрому MERS вперше було...”*⁵³

“на південнокорейське агентство Ренхан. За офіційними даними, у державі зареєстровано вже 122 інфіковані коронавірусом . Зачинено понад 2 тис.

⁴⁸ <https://www.bbc.com/ukrainian/blog-olexandr-ponomarov-52005317> – блог О. Пономарева (дата зверення 05.10.2021);

⁴⁹ <http://sum.in.ua/f/koronavirus> (дата зверення 05.10.2021);

⁵⁰ <http://uacorpus.org/Kyiv/ua>.

⁵¹ Там же, джерело: журнал «Наука і суспільство», №7, 1973 (дата зверення 05.10.2021);

⁵² Там же, джерело: журнал «Наука і суспільство», №2, 1987 (дата зверення 05.10.2021);

⁵³ Там же, джерело: інтернет-газета «Європейська правда» (дата зверення 05.10.2021);

навчальних закладів і дитсадків, скасовано сотні масових заходів, всі, хто контактував...”⁵⁴

Чеський “Академічний словник іншомовних слів” (“Akademický slovník cizích slov”⁵⁵) подає два рівноправні варіанти лексеми – *koronavir* та *koronavirus* визначаючи їх як “оболонкові віруси родини Coronaviridae, виділені у людей, свиней та птахів, що викликають, зокрема, захворювання дихальних шляхів.”⁵⁶

Чеський “Мовний довідник” (“Internetová jazyková příručka”⁵⁷) коментує вживання обох варіантів лексеми, зазначаючи, що форма *koronavir* вживається рідше⁵⁸.

“Національний корпус чеської мови” (“Český národní korpus”⁵⁹) фіксує лексему *koronavirus* ще з 2003 року у виданнях “Право” (“Právo”), “Молодий фронт сьогодні” (“Mladá fronta DNES”), “Народна газета” (“Lidové noviny”), “Господарська газета” (“Hospodářské noviny”):

*“Testy objevily v jejím těle koronavirus, který se na první pohled nápadně podobá tomu, jenž letos na jaře způsobil vlnu onemocnění SARS a úmrtí 818 lidí v Číně, Hongkongu, Singapuru, Vietnamu, na Tchajwanu a v Torontu.”*⁶⁰

*“Odhalili jsme koronavirus blízky SARS u několika odlišných živočišných druhů, vypadá to tedy, že trhy jsou místem, odkud se virus mohl přenést na člověka, řekl Yi Guan, jeden z vědců podílejících se na výzkumu.”*⁶¹

*“Zemi děsí smrtelně nebezpečný koronavirus. Ve Francii zaznamenali další tři případy onemocnění novým, smrtelně nebezpečným koronavirem.”*⁶²

Досліджуючи походження та уживання поняття *koronavir* у чеській мові, ми з’ясували, що дуже швидко замість форми *koronavir* почали уживати коротшу форму – *korona* або *corona* та відповідних похідних:

⁵⁴ Там же. Режим доступу: <https://day.kyiv.ua/uk> (дата зверення 05.10.2021);

⁵⁵ <https://ujc.avcr.cz/sd/publikace/knizni/lexikologie-odd-publikace/lexikologie-slovniky/akademicky-slovník-cizich-slov.html> (дата зверення 05.10.2021);

⁵⁶ Там же (дата зверення 05.10.2021);

⁵⁷ <https://prirucka.ujc.cas.cz/> (дата зверення 05.10.2021);

⁵⁸ Там же (дата зверення 05.10.2021);

⁵⁹ <https://www.korpus.cz/> (дата зверення 05.10.2021);

⁶⁰ Там же (дата зверення 05.10.2021);

⁶¹ Там же (дата зверення 05.10.2021);

⁶² Там же (дата зверення 05.10.2021);

“V některých zemích pak lze čekat i to, že hospodářský propad může podporu vlád po čase tlačit na ještě horší úroveň než před příchodem “korony”.”⁶³

“V době korony jsme si v Reflexu řekli, že na rozhovory budeme preferovat lidi, co věčně nefňukají a něco v životě dokázali.”⁶⁴

“komoře České republiky mazaně využil premiérova momentálního zaneprázdnění “coronakrizí” a operativně připravil geniální strategický plán...”⁶⁵

“Ale ministr zdravotnictví k tomu dodal podstatný detail. Jak uvádí agentura Reuters, deník Bild Angelu Merkelovou zkritizoval za to, jak zvládá situaci s “koronachaosem” ...”⁶⁶

У розмовному стилі як української, так і чеської мов поширена ще назва *kovid* чес. *kovid* чи *covid* з приставкою “19”. Вони утворені шляхом абрєвіації від англійської назви *coronavirus disease* з перших літер коренів слів *corona*, *virus* та *disease* – маємо **COVID** і фонетичні кальки-відповідники: укр. *kovid*, чес. *kovid*.

Отже, як бачимо, назва *коронавірус* не нова ні для української, ні для чеської мов. Однак, спалах епідемії, спричинений вірусом у грудні 2019 року вплинув на актуалізацію цієї лексеми та утворення похідних від неї слів. Очевидно, що такі поняття як *коронавірус*, *коронакриза*, *коронаепідемія*, *корона*, чес. *koronavirus*, *koronakrize*, *koronaepidemie*, *koronapandemie*, *koronachaos* тощо надовго залишаться у активній лексиці мовців та увійдуть у словники неологізмів.

⁶³ Там же. (дата зверення 05.10.2021);

⁶⁴ Там же. (дата зверення 05.10.2021);

⁶⁵ *blog.idnes.cz*. (дата зверення 05.10.2021);

⁶⁶ *parlamentnilisty.cz*. (дата зверення 05.10.2021);

РОЗДІЛ 3

ОСНОВНІ СПОСОБИ ТВОРЕННЯ НЕОЛОГІЗМІВ ПЕРІОДУ ПАНДЕМІЇ КОРОНАВІРУСУ

Аналіз зібраного матеріалу показав, що спосіб словотворення є найпродуктивнішим для утворення нових лексичних одиниць, що пов'язані з коронавірусом, для чеської мови. Утворення нових номінацій відбувається за типовими словотвірними схемами з використанням питомих та запозичених словотворчих засобів. Під час аналізу за словотвірними схемами ми використаємо поділ лексичних одиниць на лексико-граматичні класи.

3.1. Особливості творення іменників тематичного “ковідного” поля

Іменники становлять найбільшу лексико-граматичну групу серед зібраного матеріалу, оскільки саме іменники використовуються на позначення нових понять чи явищ, які з'являються у житті мовців. Найпродуктивнішими серед іменникових суфіксів є суфікси на позначення осіб *-ovec*, *-ista*, *-ák*, *-ář/-ar*, процесів *-izace* чи явищ *-ismus*, які, приєднуючись до твірних основ утворюються нові найменування. Номінацій, утворених від твірних основ за допомогою таких суфіксів відносно небагато: (*rouškovec*, *karanténista*, *očkováč*, *chřipčičkář*, *rýmičkář*, *vakcinátor*, *koronavirismus*, *rouškismus*, *karantenismus*, *rouškizace*): “S covidem se prostě musíme naučit žít, tak jako žijeme celá staletí s chřipkou. Já nejsem z těch, co by popírali skutečnost, že tu je a přesto nejsou *rouškař*, ani *chřipečkář*.”⁶⁷

Лексеми на позначення осіб, утворені префіксальним способом від твірних основ є малочисельними. Нам вдалося зафіксувати лише 10 таких номінацій із префіксами *anti-* (*antirouškovec*, *antivakcinář*, *antivakcinátor*, *antirouškař*); *bez-* (*bezrouškovec*, *bezrouškař*); *proti-* (*protirouškař*, *protirouškovec*); *pro-*

⁶⁷ <https://pravyprostor.cz/nejssem-rouskar-ani-chripecakar/> (дата звернення 28.11.2021);

(*prorouškovec, prorouškista*): “Skupina *antirouškařů* se zviditelnila poté, kdy v říjnu zveřejnila video o zadržení invalidního muže v klientském centru ve městě Prievidza”⁶⁸

Ми зафіксували всього 3 іменники-новотвори, твірною основою яких є прізвище чеського міністра охорони здоров'я Р. Примули. Вони утворені за допомогою суфіксів *-ovec* (*prymulovec*) *-ák* (*prymulák*) та *-izace* (*prymulizace*) за тим самим зразком, за яким були утворені неологізми нової суспільно-політичної лексики після Оксамитової революції 1989 року (*zemanovec, havlovec*) тощо: “V rámci *prymulizace* našeho společenského systému a veškerého života je možné téměř vše. *Prymulovci* už mají sílu na to, aby vytvořili kolosální škůdcovský potenciál, protože *prymulizace* má v sobě větší náboj destrukce než *fašizace*.” На позначення осіб жіночої статі використовуються суфікси *-yně, -ka* (*rouškotvůrkyně, rouškařka*).

У зв'язку із новими правилами соціальної поведінки та введенням поняття *соціальна дистанція* (чес. *sociální distance*) з'явилися нові поняття із компонентами *samo-, sebe-* (*samoizolace, samotest, samotestování, sebezohřeb, sebetrasování, sebetestování, sebereportování*): “Dosud museli lidé být v samoizolaci do té doby, než dostali výsledek PCR testu, na který mohli jít nejdříve pátý, nejpozději 14. den po příjezdu.”⁶⁹

Одним із явищ, що стало ознакою саме пандемії коронавірусу було запровадження маскового режиму для особистого захисту та запобігання поширенню вірусу. Чеська лексема *rouška* стала твірною основою для багатьох слів, що називають поняття, пов'язані з нею: (*zarouškování, rouškošití, rouškošňůra, roušktěná, rouškomat, rouškorok, rouškařství, rouškonosičství*)

Найпродуктивнішим для творення нових іменників виявився спосіб композиції. Найбільше номінацій утворено способом зрощення за схемою *korona (vir) + іменник*: (*koronaturista, koronafašista, koronanihilista, koronapotížista, koronapanikář, koronalyžař, koronabolševismus, koronaidiotismus,*

⁶⁸ <https://www.novinky.cz/koronavirus/clanek/jsme-partyzani-kasaji-se-antirouskari-40377630> (дата зверення 28.11.2021);

⁶⁹ https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/koronavirus-cestovatelska-mapa-podminky-pro-navrat-do-cr-prijezdovy-formular_2110251613_ban (дата зверення 28.11.2021);

koronasituace, koronašílenec, koronaomezení, koronapropaganda, koronabřífink, koronatrend): “To seskupení té klientely se určitě nějakým způsobem trochu poměnilo. Přibýlo opravdu takových turistů, já jsem je už na jaře nazval *koronaturisté*, což je naprosto jiná klientela. Ono je poznáte hned podle toho, co objednávají, jak jsou oblečení, někdy trochu, jak se chovají, jakým způsobem platí.”⁷⁰ Інший варіант написання слова коронавірус – *coronavir* дозволив вичленити наступну схему *corona (vir) + іменник*, чеський варіант написання все ж переважає кількісно: (*coronavirista, coronadoba, coronaden, coronaparty, coronakrize, coronashoping, coronapravidlo, coronasomnie, coronapanika*): “Žižkovský trip na tři venkovní stadiony k soupeřům z TOP 6 pokračuje zítra zápasem v Jihlavě. A jestli někde napáchala *coronapauza* pořádnou paseku, tak je to právě Vysočina.”⁷¹

Способом **чистого основоскладання** утворені іменники за схемами *koron- (a) + -o- + іменник* та варіанти з компонентом *corona*: (*koronoizolace, koronokrize, coronokrize, korononařízení, koronooutfit, koronoalarmismus, koronoskepticismus, koronista*). Можливий також варіант *koro +(n + a) + -o- + іменник*: (*koropauza, kororadost, korosádlo, korotest, korovolby, korovir*). Варто зазначити, що випадків творення іменників за цією схемою з інтерфіксом *-o-* дуже мало, а переважає попередній варіант без усічення компонента *korona/corona*.

Лєвова частка усіх іменникових найменувань створена поєднанням двох способів словотвору – **композиції** та **абрєвіації**. І. Боздєхова виокремлює його як особливий випадок у межах композиції. Сюди ж мовознавиця зараховує і такі види композиції, при якій один із компонентів є ініціальною абрєвіатурою.⁷²

До такого типу найменувань ми зараховуємо усі лексеми, що містять компоненти *-covid*⁷³ або варіант з чеською фонетичною калькою *-kovid-* і утворені за схемою *covid- + іменник*: (*covidalarmista, covidista, kovidalarmista, kovidfašista, covidář, kovidář, covidkář, covidfašismus, covidismus, covidblázen*,

⁷⁰ <https://polar.cz/zpravy/moravskoslezsky-kraj/cely-ms-kraj/11000022934/na-hory-jezdi-vice-koronaturistu-utikaji-z-mest-pred-stresem> (дата звернення 28.11.2021);

⁷¹ <https://www.fkvz.cz/article/1124> (дата звернення 28.11.2021);

⁷² Bozděchova I. Tvoření slov skládáním. – Praha : ISV nakladatelství, 1994. – s. 15;

⁷³ Про виникнення та функціонування лексеми див. Розділ 2;

coviddivadlo, covidka, covidepidemie, covidhysterie, covididiot, covidkrize, covidlinka): “Pavel Jansa, autor téměř osmdesátiletý, napsal v období od dubna do listopadu covidového roku 2020 hrst rozmarných i moudrých povídek, kterým říká “covidky”.”⁷⁴

Гібридним способом утворені і такі новотвори як *Ag-test* (Antigenní test) *C19* (coronavirus 2019), *číslo R* або *R číslo* (reprodukční číslo (число, яке показує, скільки людей може заразити людина, яка хвора чи переносить коронавірус)), *RNA vakcína* (вакцина, що діє у РНК чes. ribonukleová kyselina), *mRNA vakcína* (messenger ribonukleovo kyselinová vakcína – вакцина векторного спрямування, що діє на РНК), *Lamp-test* (тест на виявлення коронавірусу, який використовує технологію “Loop Mediated Isothermal Amplification”), *generace C / generace C-19* (покоління covid 19), *PCR test* (тест на визначення коронавірусу за допомогою полімеразної ланцюгової реакції – англ. Polymerase chain reaction): “Metoda izotermální amplifikace (*LAMP-test*) umožňuje rozpoznat virus ve vzorku bez nutnosti izolovat RNA.”⁷⁵

Отже, іменники-новотвори становлять найбільшу кількість серед зібраного фактичного матеріалу (68%), що можна пояснити потребою мовців називати нові явища. Серед таких назв велику частину становлять іменники на позначення осіб, далі йдуть назви явищ, що пов’язані із новими реаліями життя, які спричинив коронавірус та карантин.

⁷⁴ <https://www.dumknihy.cz/covidky> (дата зверення 28.11.2021);

⁷⁵ https://www.irozhlas.cz/veda-technologie/veda/pcr-antigenni-test-lamp-test-brno-koronavirus-testovani_2103100959_dok (дата зверення 28.11.2021);

3.2. Особливості творення прикметників, що належать до лексики, пов'язаної з коронавірусом

Друга за кількісним складом лексико-граматична категорія. Для творення прикметників найпродуктивнішим виявився афіксальний спосіб словотворення. Велику групу становлять лексеми, що утворені від інновацій-іменників суфіксальним способом за допомогою продуктивних суфіксів **-ový-** (*koronáčový, coronavirový i koronavirový, koronový, rouškový, korovirový, lockdownový, sputnikový*); **-ný/-ní-** (*rouškovaný, očkovatelný, koronární*); ““Než jsem přijela do USA, v životě jsem neviděla demonstraci,” říká režisérka Nanfu Wang pod záběry divokých amerických protestů proti *koronavirovým* omezením(...)”⁷⁶. Окрім прикметників, що утворені від простих лексем, ми зафіксували і деривати, утворені від складних іменників, зокрема за допомогою суфіксів **-ský/-cký-** (*covidezinformatorský, covidpopíračský*); **-ický-** (*coronapandemický, koronaturistický, koronafašistický, koronaideologický, rouškologický, covidohysterický*); **-istický-** (*covidistický, kovidalarmistický, kovidistický, karantenistický*): “Podstatnější v jejím vyjádření je *covidistický* záměr vytvořit “nového člověka”, jak píše, bude to trvat několik let, než se pro každého stane naprostou samozřejmostí nosit neustále respirátor, na každém kroku se polívat desinfekcí a uskakovat před každým, kdo se k člověku přiblíží.”⁷⁷

Наступну групу прикметників становлять похідні від іменників, утворені префіксальним способом за допомогою префіксів, які використовуються і для творення іменників: **anti-** (*anticoronavirový, antipandemický, antirouškařský, antirouškový, antikoronový*); **proti-** (*protikoronavirový, protirouškařský, protirouškový*); **bez-** (*bezkoronavirový, bezrouškařský, bezrouškový*): “Odpovědnost je na každém

⁷⁶ <https://art.ceskatelevize.cz/inside/koronavirovy-dokument-ktery-sledujete-se-zatajenym-dechem-RmKNH> (дата звернення 28.11.2021);

⁷⁷ <https://www.seznam.cz/profil/petr-bures-e8b447874febe14f54d8c3ce44cb9d7ec0a77a42a4255d1766e3/prispevek/Q29tbWVudE5vZGU6NjQ1MjM0ODg%3D> (дата звернення 28.11.2021);

jednotlivci, apelovala od začátku švédská vláda na své občany. Ode dneška v zemi neplatí žádná *protikoronavirová* opatření.”⁷⁸

Незважаючи на те, що пандемія ще триває, у словнику періоду коронавірусу уже з’явилися слова із значеннями “після пандемії” чи “після коронавірусу”, які несуть відповідні префікси *post-* (*postvirový, postepidemický, postkoronavirový*); *po-* (*pokoronavirusový, povakcinační, pokaranténní, pokorona-virový*): “Mnohé firmy mají pocit, že chtějí-li *postkoronavirovou* krizi vyřešit, musí škrtnat. Jako první se jejich pozornost stáčí k marketingu.”⁷⁹

Найбільшою виявилася група прикметників, які утворені суфіксальним способом або префіксально-суфіксальним способом від складних композитів-іменників із компонентами *-covid-* (*covidmrtvý, covidský, mimocovidový, necovidový, předcovidový, pocovidový, postcovidový*); *-kovid-* (*antikovid’ácký, kovidlový, kovidový, pokovidový, postkovidový, předkovidovský, předkovidový, protikovidový*); *-korona-* (*koronakrizový, koronanosný, koronatestovaný, koronamrtvý, koronaalarmistický, pokoronový, předkoronový, koronamorový*): “Platba za stůl pomocí QR bude v českých hospodách *pokovidový* standard, slibuje Plzeňský Prazdroj”⁸⁰

Отже, прикметники-новотвори становлять 20% від фактичного матеріалу. Найбільше прикметників утворено від іменників за допомогою різних способів афіксації, однак найпродуктивнішим серед прикметників виявився суфіксальний спосіб, з приєднанням питомих чеських прикметникових суфіксів.

⁷⁸ <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/svedsko-zrusilo-vsechna-protikoronavirova-opatreni-175886> (дата зверення 28.11.2021);

⁷⁹ <https://retailnews.cz/2020/08/19/podpora-znacky-v-dobe-postkoronavirove/> (дата зверення 28.11.2021);

⁸⁰ <https://www.zive.cz/clanky/platba-za-stul-pomoci-qr-bude-v-ceskych-hospodach-pokovidovy-standard-slibuje-plzensky-prazdroj/sc-3-a-210172/default.aspx> (дата зверення 28.11.2021);

3.3. Дієслівні лексеми, пов'язані з пандемією коронавірусу

Серед зібраного матеріалу дієслова-новотвори становлять значно меншу частину за кількісним та якісним складом, у порівнянні з іменниковим та прикметниковими лексемами. При творенні дієслів спостерігаємо наступні явища:

а) найбільш продуктивним виявився дієслівний суфікс **-ovat** і більшість дієслівних лексем утворені від відповідних іменників: *koronavirovat (se)*, *samotestovat*, *karanténovat*, *rouškovat (se)*, *lockdownovat*: “Samožřejmě můžeme vyrazit na túru a přitom dodržovat opatření. Pokud to ale není možné, nebo jsme nuceni *karanténovat* jen kvůli viru, může být jistě nudné a frustrující být uzamčen.”⁸¹ Можливе ще уживання дієслівних суфіксів **-it** та **-at** (*covídat se*, *lokdaunit*), однак, як бачимо, вони є малопродуктивними;

б) однією із ознак таких дієслів є використання префіксів, здебільшого питомих, для утворення дієслів доконаного виду: **od-** (у значенні завершити щось робити): *odkoroňákovat*, *odrrouškovat*, *odtestovat*; **pře-** (*přecovidovat* “перехворіти коронавірусом”); **o-** (*orouškovat* “забезпечити захисними масками”): “Vyučítal bych ovšem nyní, kdyby vládnoucí činitelé, už s vlastní zkušeností, neuměli poměrně rychle zarouškovanou společnost zase odrrouškovat.”⁸²

3.4. Прислівникові лексеми періоду пандемії covid-19

Кількісно та якісно найменшу групу становлять прислівникові новотвори. Це слова, що утворені на основі відіменникових прикметників з додаванням суфіксів **-ě**, **-sky**, **-cky**: *antikoronatotalitně*, *covidně*, *protirouškařsky*, *koronafašisticky*, *semaforicky*: “S viditelnou námahou sestupuji do podzemí Malé scény Mahenova divadla. Do mého funění šeptá múza: *Covidně* pandemická doba je

⁸¹ <https://www.flowee.cz/clovek/8412-koronavirus-porazime-ho-nekdy-a-pak-se-s-nim-naucime-zit> (дата зверення 28.11.2021);

⁸² https://www.lidovky.cz/domov/je-cas-odrrouškovat-spolecnost-mysli-si-senator-zaloudik-v-cesku-je-podle-nej-stale-blahobyt.A200501_124725_In_domov_rkj (дата зверення 28.11.2021);

érou krutě stupidních absurdit. Plodí krutě úsměvná dramatická díla.”⁸³. Оскільки ми зафіксували дуже мало прислівникових одиниць, ми не можемо аналізувати їх з точки зору продуктивності прислівникових суфіксів, але можемо передбачити, що з плином часу кількість прислівників, які пов’язані з коронавірусом, зросте і можна буде провести детальний словотвірний аналіз.

Отже, найменшими лексико-граматичними групами у лексиці тематичного поля “коронавірус” виявилися лексичні одиниці дієслова (10%) та прислівники (2%). Новотвори-дієслова найчастіше утворені з додаванням дієслівного суфікса III класу дієслів *-ova*, який є найпродуктивнішим для сучасної чеської мови. Новотвори-прислівники, утворені від прикметників за допомогою питомих прислівникових суфіксів.

Висновки до розділу 3

Структурно-словотвірний аналіз зібраних лексичних одиниць за лексико-граматичними класами показав, що основну частину новотворів періоду пандемії становлять номінації-іменники. Ця група лексем є найбільшою за кількісним та якісним складом. Іменники утворені морфологічними способами словотвору – афіксацією, композицією та деривацією. Найпродуктивнішим серед іменників виявилось зрощення, що є частиною основоскладання, оскільки мовцям необхідно називати предмети та явища дійсності, які існують у новому періоді. Детальний розбір матеріалу засвідчив існування схем, за якими найчастіше утворюються нові найменування: *korona (vir) + іменник* та *koron- (a) + -o- + іменник* та варіанти з компонентом *korona*. Гібридний спосіб, що поєднує у собі комбінацію основоскладання та аббревіації теж засвідчив продуктивність, оскільки у складі багатьох новотворів був компонент *-covid-* та чеська калька *-kovid-*, що є аббревіатурою від англійського словосполучення на позначення коронавірусної хвороби *coronavirus disease*.

⁸³ <https://www.divadelni-noviny.cz/mudrovani-nejen-nad-divadlem-no-689> (дата звернення 28.11.2021);

Для новотворів-прикметників найпродуктивнішим виявився спосіб афіксації складних номінацій-іменників з компонентами *-korona-*, *-covid*. У словотворі прикметників беруть участь префікси *anti-*, *proti-*, *bez-*, *post-*, *po-*, *před-* та питомі чеські суфікси *-ový-*, *-ný/-ní-*, *-ský/-cký-*, *-ický-*, *-istický-*.

Дієслова та прислівники становлять найменші кількісно та якісно лексикограматичні групи. Для дієслівних лексем найпродуктивнішим виявився дієслівний суфікс *-ova-*. Прислівники-новотвори утворюються від прикметників за допомогою питомих чеських суфіксів *-ě*, *-sky*, *-cky*. Однак, на сьогодні ми можемо лише зафіксувати наявність таких лексем та показати шляхи їх утворення, не говорячи про загальні схеми утворення таких слів, оскільки фактичних прикладів дуже мало для повноцінного словотвірного аналізу чи прогнозування схем творення таких слів.

РОЗДІЛ 4

ТЕМАТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ ЛЕКСЕМ ДОБИ КОРОНАВІРУСУ

Із початком пандемії лексичні системи усіх мов відреагували на ті суспільно-економічні зміни, які приніс коронавірус. Чеська мова не стала винятком. Чеських мовознавців почали цікавити питання про мотивацію творення таких новоутворів, шляхи, якими вони утворюються та тематика нових лексем. Інститут чеської мови Академії Наук Чеської Республіки у рубриці “Novinky z exergse” починаючи від квітня 2020 року, тобто фактично від початку пандемії, регулярно публікує огляди чеських мовознавців, присвячені лексиці доби коронавірусу. Так, наприклад, у квітні 2020 вийшла стаття “Словотвір періоду covid-19” (“Slovotvorba za časů covid-19”) Я. Слами, де автор аналізує нові слова, що утворилися від лексеми *korona*.⁸⁴ Згодом вийшла стаття К. Тирскової “Вакцинатор приходить” (“Vakcinátor přichází”), у якій авторка робить огляд лексики, пов’язаної із вакцинами та процесом вакцинації проти коронавірусу у Чеській Республіці.⁸⁵ У статті “Пандемічний словотвір” (“Pandemická slovotvorba”) авторка розглянула слова, з основою *-pandem-* на позначення явищ, пов’язаних із пандемією.⁸⁶ Окрім власне наукових видань, у чеських часописах з’явилося багато статей про те, як коронавірус впливає на мову. Наприклад, стаття “Коронавірус змінює чеську мову” (“Koronavirus mění češtinu”), опублікована на інтернет-сторінці чеського телебачення ČT-24⁸⁷ У статті “Koronaéra, rouškař, koronabl nebo covid’átko. Як пандемія ковіду-19 змінила чеську мову?” (“Koronaéra, rouškař, koronabl nebo covid’átko. Jak pandemie covidu-19 změnila češtinu?”), що опублікована на сайті чеського радіо irozhlaz.cz йдеться такі новоутвори доби ковіду як *covid’átko*, *koronabl*, *covidčokl*

⁸⁴ <http://nastenka.neologismy.cz/index.php/2020/04/> (дата звернення 28.11.2021);

⁸⁵ <http://nastenka.neologismy.cz/index.php/2021/04/> (дата звернення 28.11.2021);

⁸⁶ <http://nastenka.neologismy.cz/index.php/2021/05/> (дата звернення 28.11.2021);

⁸⁷ <https://ct24.ceskatelevize.cz/veda/3071100-koronavirus-meni-cestinu-vznikly-uz-stovky-novych-slov-popisuji-lingviste> (дата звернення 28.11.2021);

тощо.⁸⁸ У статті “ Haranténa, prymulex, rouškomil або Як коронавірус збагатив чеську мову” (“Haranténa, prymulex, rouškomil aneb Jak koronavirus obohatil češtinu”) авторка Р. Богуславова описує лексеми, які були найпопулярнішими на початку пандемії на інтернет ресурсі Čeština 2.0. – *skoronavirus, haranténa, kolonavirus*.⁸⁹

Аналіз зібраних лексичних одиниць, які стосуються пандемії коронавірусу показав тематику цієї групи лексики, яка відображає чеську картину світу через призму коронавірусу та показує, які найяскравіші та найбільш радикальні зміни відбулися у житті людей. Класифікуючи зібраний матеріал на тематичні групи, ми враховували їх зв’язок із реаліями, які вони позначають. Однак, ми розуміємо, що тематична класифікація буде у деяких випадках умовною, оскільки деякі новоутвори можуть входити до кількох тематичних груп, залежно від контексту, в якому вони будуть ужиті.

У межах зібраного матеріалу ми виокремлюємо шість тематичних групи, які неоднорідні за кількісним та якісним складом і називають явища, пов’язані з життям людей під час пандемії коронавірусу.

1) Лексеми на позначення коронавірусу та явищ, які виникли під час пандемії

Аналізуючи ці новоутвори, ми дійшли висновку, що коронавірус сприймається мовцями нейтрально або різко негативно. Відповідно, з’являються такі лексеми як *koronanemoc, koronainfekce, kovidská nemoc, koronákaza / koronanákaza, novoinfekce* як емоційно-нейтральні на позначення ковіду або *covidcaust, koronator, koronabacil, marnivirus, neverending covid* які показують негативну оцінку мовцями коронавірусу: “Nejzákeřnějším příznakem je, že mnohdy žádný nepůsobí. Možná je to kutilský virus: každý si ze svých problémů „vyrobí“ vlastní koronanemoc.”⁹⁰. “Jinak bude nejlepší zemí nějaká africká díra, kde

⁸⁸ https://www.irozhlaz.cz/zivotni-styl/spolecnost/koronavirus-cestina-koronaera-rouskar-covidatko_2105242035_pj (дата звернення 01.12.2021);

⁸⁹ <https://www.novinky.cz/koronavirus/clanek/harantena-prymulex-rouskomil-aneb-jak-koronavirus-obohatit-cestinu-40323755> (дата звернення 01.12.2021);

⁹⁰ <https://www.respekt.cz/tydenik/2020/18/co-bude-nejvetsi-vyzva-ktere-bude-cesko-celit-a-jake-je-podle-vas-reseni> (дата звернення 01.12.2021);

nikoho netestují, tedy *koronamor* nikdo nemá, a nikdo na *koronamor* nezemře, protože mrtvolu ihned jednoduše zahrabou, či podle místního zvyku zkonsumují... ”⁹¹

У межах цієї групи ми виокремили і лексеми, у яких показано походження (чи імовірно походження) вірусу: *britský virus*, *čínská chřipka*, *čínská rýmička*, *wuchanvir*, *wuchanská pneumonie*, *tuzemákvirus*, *koronaviRUS*: “I v Česku jsme však mohli zaznamenat mnoho výrazných postav veřejného života, které se neštíteli pojmu *čínský virus*. (...) Pojd’me všichni té potvoře přestat říkat *covid-19* a pojd’me ji nazývat pravdivě a srozumitelně *čínská chřipka*. ”⁹² До цієї групи відносимо і лексеми на позначення коронавірусу із яскравою демінотивною семантикою: *chřipčička/chřipečka*, *covidka*, *koronarymečka*: “Covid opravdu není žádná *chřipečka*, aneb má vlastní zkušenost ze služby v nemocnici (...)”⁹³

Сюди ж відносимо лексеми, які стосуються карантину, самоізоляції, локдауну чи інших обмежень, які буди прийняті під час пандемії. На позначення карантину, окрім традиційного *karanténa* чехи використовують ще *haranténa*, *koronténa*, *parchanténa*, *polokaranténa*, *koronakaranténa*, *superkaranténa* у значенні “карантин із жорсткими обмеженнями” чи *roušktěná* як “карантинні обмеження, які передбачають носіння захисних масок”: “*Korokaranténa* zastavila malé české živnostníky, služby i obchody, nechala zatím otevřené potraviny, ale ani ty asi úplně rekordy trhat nebudou.”⁹⁴ Ми зафіксували і слова із яскравою негативною семантикою на позначення карантину: *kretěnténa*, *tupá karanténa*. На позначення обмежень, які застосовуються під час пандемії вживаються слова *koronaopatření*, *koronaomezení*, *koroizolace* або *koronoizolace*: “Je ale otázka, co všechno *koroizolace* po celé Evropě udělá s vnitřním trhem, především s dopravou, a jestli tedy vůbec nastane pořádná příležitost té slabé koruny plně využít.”⁹⁵

Із початком пандемії чеська влада запровадила так званий “семафор” (чес. *semafor* або *koronasemafor*), за яким Чехія була розділена на зони, відповідно до

⁹¹ <https://stars24.cz/zpravy/z-domova/18503-koronavirus-online-v-sobotu-pribylo-262-nakazenych-je-pres-2660-pripadu/forum> (дата звернення 01.12.2021);

⁹² <https://wave.rozhlas.cz/cinska-chripka-jihoafricka-mutace-opustme-slova-ktera-vyvolavaji-nenavist-8450544> (дата звернення 01.12.2021);

⁹³ <https://twitter.com/zdenekhrib/status/1325800386071040000> (дата звернення 01.12.2021);

⁹⁴ <https://www.investujeme.cz/clanky/jak-moc-korocerne-casy-nas-cekaji/> (дата звернення 01.12.2021);

⁹⁵ <https://www.investujeme.cz/clanky/jak-moc-korocerne-casy-nas-cekaji/> (дата звернення 01.12.2021);

кількості хворих. Так активно почали використовуватися словосполучення *červená zóna*, *oranžová zóna*, *zelená zóna*, увійшло до вжитку поняття *koronamapa* “карта, на якій зображено актуальні дані про хворих на коронавірус по цілій країні”: “*Ze zelených oblastí můžete cestovat do ČR bez testu i povinné karantény. Z oranžových zemí mohou občané ČR cestovat bez testu. Cizinci se však musí v zaměstnání nebo škole prokázat negativním PCR testem. Ze zemí označených červenou barvou je při příjezdu do ČR potřebné absolvovat test nebo podstoupit 14denní karanténu.*”⁹⁶

До активного вжитку входить слово, запозичене з англійської – *lockdown* та його похідні *coronalockdown* чи *koronalockdown*, *tvrdý lockdown*, *lockdownovat*, *lockdownový*. З’являються і власне чеські фонетичні кальки *lokdaun* та *lokdaunit*, однак англійський варіант написання уживається частіше: “*Ve Světové zdravotnické organizaci nehájíme lockdowny jako hlavní nástroj boje s virem. Za opodstatněný ho považujeme jen v případě, kdy je využit k reorganizaci – znovuseskupení sil a ochraně vysíleného zdravotnického personálu.*”⁹⁷

Із початком вакцинації на позначення вакцин почали вживатися слова *mRNA vakcína*, *RNA vakcína*, *koronavakcína* “вакцина від коронавірусу”, *vakcína* “вакцина від “китайського” вірусу”: “*Jak fungují vakcíny mRNA? Většina vakcín obsahuje infekční patogen nebo jeho část, ale vakcíny mRNA dodávají genetické pokyny pro naše buňky, aby si samy vyráběly virové nebo bakteriální proteiny.*”⁹⁸

До активного вжитку входять слова *dávka*, *první*, *druhá dávka*, *dvoudávkový*: “*Ti, kteří za sebou mají pouze jednu dávku z dvoudávkového schématu, se budou muset prokázat negativním výsledkem testu na koronavirus.*”⁹⁹

На позначення людей, які отримали першу дозу вакцини з’явилося слово *prvoočkovanes*, а ті, кому ввели дві дози називаються *druhoočkovance*: “*Pracovní skupina také musí při plánování dávek počítat s tím, že posunutím termínu mezi*

⁹⁶ <https://www.zapakuj.cz/cestovatelske-tipy-triky/covid-semafor--kam-vycestovat-bez-povinne-karanteny-a-testu/> (дата звернення 01.12.2021);

⁹⁷ https://www.irozhlas.cz/zpravy-svet/lockdown-who-cesko-covid-koronavirus_2010121714_ako (дата звернення 01.12.2021);

⁹⁸ <https://pardubky.cz/jak-funguji-vakciny-mrna/> (дата звернення 01.12.2021);

⁹⁹ https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/prvni-davka-neprokaze-bezinfekcnost-vlada_2107011944_btk (дата звернення 01.12.2021);

očkovaním první a druhou dávkou vznikne od 20. května situace, kdy budeme muset očkovat nejprve *druhoočkovance*. Předpokládáme, že *prvoočkovanci* proto budou muset čekat na druhý PIN delší dobu a proto jim doporučujeme co nejrychlejší registraci.”¹⁰⁰

2) Новоутвори на позначення часу і простору доби коронавірусу

Такі лексеми позначають певний період часу або місце періоду коронавірусу. Нам вдалося зафіксувати:

а) загальні назви на позначення відрізка часу: *covido éra / koronaéra, rouškoepocha, virověk / viruvěk covidrok / koronorok / koronarok / venikrok / rouškorok, koronaměsíc, koronatýden, koronaden/coronaden, koronavíkend, coronavolno, koronaročník, coviddoba/kovidodoba, koronadoba/coronadoba*:

“Vývoz z Německa postupně ožívuje, dostat se před *koronaměsíce* ale potrvá¹⁰¹”;

б) назви пір року та місяців: *koronajaro, koronaléto, koronakvěten*;

в) назви частин доби: *koronanoc, koronavečer*;

г) назви простору: *covidfree zóna/covid-free zóna, Non-Covid zóna, covidprostor, covidzóna, koronaoblast, , koronakřižovatka*;

д) назви країн або земель: *koronaevropa, koronazemě, rouškoland, covidcountry*: “V srpnových horkých dnech se z příjemného lázeňského města, které se rušní označením nejznámější německé lázně, stal *rouškoland*, možná „vzpomínka na budoucnost“ od 1. září v Teplicích.”¹⁰²

3) Назви осіб

Лексичних одиниць на позначення назв осіб доби коронавірусу було найбільше серед зібраного нами матеріалу. Ця тематична група була найбільш неоднорідною та складною при класифікації. Нам вдалося виокремити декілька підгруп, зокрема:

а) назви осіб, які хворі на коронавірус: *homo covidicus, homo covidus, koronaut, viroširitel, bezpříznakáč, chřipčičkář / chřipečkář, covidkář, covidpacient*,

¹⁰⁰ <https://www.kurzy.cz/tema/6683931.html> (дата зверення 01.12.2021);

¹⁰¹ <https://www.patria.cz/zpravodajstvi/4489811/vyvoz-z-nemecka-postupne-ozivuje-dostat-se-pred-koronamesice-ale-potrva.html> (дата зверення 01.12.2021);

¹⁰² <https://teplicky.denik.cz/ctenar-reporter/spoluprace-s-gymnaziem-v-bad-kissingenu-pokracuje-v-poklidu-dal-20200816.html> (дата зверення 01.12.2021);

koronanosič, koronapacient, vironosič, rýmičkár, covid pozitivní: “A zadruhé se mezi lidmi, kteří v minulosti covid-19 prodělali, vyskytují výkonní bacilonosiči (respektive „vironosiči“).”¹⁰³

б) назви осіб, що не визнають існування коронавірусу, виступають проти загальноприйнятих правил чи обмежень: *koronaneplatič, koronachuligán, koronaskeptik, koronauprchík, naroušitel, koronazločinec, nemaskačenko, koronafob, antirouškař, antirouškián, antirouškovec, antivakcinář, antivakcinátor, antivaxer, bezrouškař, bezrouškovec, covidignorant, koronadezinformátor, nerouškař, vakcinoskeptik, rouškohater, protirouškovec, protirouškař, roušterorista*: “Bývalý prezident Václav Klaus je dnes asi nejvýše postaveným *antivakcinátorem* v České republice. Jeho výrok, že když slyší o očkování proti covidu a chřipce, tak si klepe na čelo, patří mezi nejzásadnější prohlášení v oblasti alternativní medicíny 21. století v České republice.”¹⁰⁴ “Roční podmínku s odkladem na dva roky dostal u soudu v Nyíregyháze nejznámější maďarský *koronaskeptik* György Gődény.”¹⁰⁵

в) назви осіб, чия діяльність або професія пов'язана із коронавірусом: *koronašarlatán, koronadisident, koronacelebriť, rouškošič, rouškolog, covidolog, koronadiktátor, koronaministr, miniepidemiolog, šéfepidemiolog, pandemagog, covidterorista, covidalarmista, médiaalarmista*: “Nikdo není *rouškolog*, mezi lékaři panují různé názory, většina mlčí, říká Žaloudík v reakci na to, že sám je onkolog.”¹⁰⁶

г) лексеми на позначення дітей, які народилися під час пандемії: *covidová generace / generace C / generace C-19 / generace covid / generace Korona, koronamiminko, koronadítě, koronababy, koronababies, korogenerace, koroňátko, kovidítě*: “Další *koroňátko* je na světě. Moderátor Evropy 2 má měsíc po svatbě dceru s pohádkovým jménem!”¹⁰⁷

¹⁰³ <https://www.tydenikhrot.cz/clanek/dvakrat-trikrat-opakovane-nakazeni-muze-vest-k-nutnosti-inovovat-vakciny-covid-19> (дата звернення 01.12.2021);

¹⁰⁴ <https://www.forum24.cz/prezident-vaclav-klaus-normalizuje-lez-jako-znama-postava-tak-deformuje-mysleni-lidi/> (дата звернення 01.12.2021);

¹⁰⁵ <https://www.facebook.com/zpravymadarsko/posts/362677095293136> (дата звернення 01.12.2021);

¹⁰⁶ https://www.reflex.cz/clanek/prostor-x/102500/profesor-zaloudik-rouscky-skodi-nebojim-se-covidu-ale-kroku-vlady-v-zarouskovane-spolecnosti-zit-nechci.html?fb_comment_id=3242861822468918_4044097185678707 (дата звернення 01.12.2021);

¹⁰⁷ <https://www.blesk.cz/clanek/celebrity-ceske-celebrity/673317/dalsi-koronatko-je-na-svete-moderator-evropy-2-ma-mesic-po-svatbe-dceru-s-pohadkovym-jmenem.html> (дата звернення 01.12.2021);

д) назви груп осіб, які пов'язані з коронавірусом: *kororodina, koronarodinka, coronahippies, coronapanikáři, coronials, koronagang, koronabrigáda, koronaškolství, rouškosekta*: “Počkejte za pár dní či týdnů... Bohužel, pravděpodobně se *coronahippies* smát přestanou,” snažila se současné odvážlivce, kteří čelí posměchu”¹⁰⁸

е) лексеми на позначення осіб, що містять компонент лайливої лексики та / або яскраво виражену негативну семантику: *covididiot / kovidiot / koronaidiot, covidofašista, koronafašista, kovidfašista, koronašílenec, coronakretén*: “Politikům, médiím a epidemiologům se podařil mistrovský tah a nezávisle na politických názorech jednotlivců společnost polarizovala na *koronašílence* a *covidignoranty*.”¹⁰⁹

Лексема *covidiot* швидко стала інтернаціоналізмом. Окрім чеської мови, вона з'явилася у інших європейських та слов'янських мовах. Українська фонетична калька *ковідіот* часто з'являється у медіа: “Німецька прокуратура постановила, що людей, які протестують проти чинних карантинних обмежень та відмовляються носити маски, можна називати “ковідіотами”.”¹¹⁰ У польській мові: “Je... doktorzy zamiast leczyć to wysyłają chorych ludzi do domu, żeby zrobić odział srowidowy, kasa lepsza za *covidiot* niż za normalnego człowieka co potrzebuje pomocy bardziej.”¹¹¹ або ““Wskazany termin “*covidiot*” jest wyrazem opinii w dyskusji politycznej podczas pandemii koronawirusa, nie podlega ściganiu i jest objęty konstytucyjnie chronioną wolnością słowa” – stwierdzili prokuratorzy.”¹¹² Словник англійської мови Urban Dictionary зафіксував лексему *covidiot* 16 березня 2020 року із таким визначенням: “особа, що ігнорує застереження влади, які стосуються здоров'я громадян чи особистої безпеки. Людина, яка зберігає у себе товари першої необхідності і перешкоджає іншим людям у їх отриманні.”¹¹³

¹⁰⁸ <https://www.parlamentnilisty.cz/arena/monitor/Sobecti-duchodci-Berou-to-jako-eutanazii-Mamy-malych-deti-sokuje-bezohlednost-coronahippies-617244> (дата звернення 01.12.2021);

¹⁰⁹ <https://www.inadhled.cz/zajimavosti/byli-to-fotbalovi-fanousci-/> (дата звернення 01.12.2021);

¹¹⁰ <https://www.euointegration.com.ua/news/2020/09/2/7113891/> (дата звернення 01.12.2021);

¹¹¹ <https://limanowa.in/aktualnosci/na-limanowszczyznie-nowe-zakazenia-i-zgon-pacjenta-z-covid-19/56611> (дата звернення 01.12.2021);

¹¹² <https://wydarzenia.interia.pl/raporty/raport-koronawirus-chiny/aktualnosci/news-niemiecka-prokuratura-liderka-spd-mogla-nazwac-protestujacyc,nId,4707266> (дата звернення 01.12.2021);

¹¹³ <https://www.urbandictionary.com/define.php?term=Covidiot> (дата звернення 01.12.2021);

Серед лексичних одиниць на позначення осіб були і ті, які нам не вдалося віднести до жодної з виділених підгруп, але вони відображають ті зміни, що відбулися у соціальному житті людей під час пандемії. Так, наприклад, лексема *koronavítěz* означає “людину, що присвятила себе боротьбі з коронавірусом”: “Současně jsou to vládní politici, kteří si konečně prožili churchillovské pocity zachránců národa. V neposlední řadě jsou “*koronavítězi*” někteří epidemiologové, kteří svou další kariéru definitivně spojili s covidem-19.”¹¹⁴ Лексема *koronapanikář* часто з’являлася у медіа на початку пандемії зі значенням “людина, яка панічно боїться коронавірусу”: “Velmi agresivně se tam totiž vyjadřoval ne jeden *koronapanikář* a jak jsem zjistila, tak v oněch diskuzích jich byla jasná převaha. To mne docela vyděsilo, asi žiji v nějaké vlastní bublině,”¹¹⁵ Зі схожим значенням функціонують і лексеми *koronahysterik* чи *covidhysterik*.

Ми зафіксували і декілька лексем, що позначають людей, які активно підтримують введені обмеження чи правила на час пандемії, зокрема: *rouškonosič*, *rouškomilec* “особа, якій подобається носити захисні маски”, *prorouškista*, *prorouškovec* або *prorouškař* “людина, яка підтримує або пропагує носіння захисних масок”, *vakcinofil*, *vakcinátor* “особи, що підтримують проведення вакцинації від коронавірусу” та антоніми-відповідники *vakcinofob* і *antivakcinátor*.

4) Новоутвори на позначення політичних та суспільно-економічних явищ доби коронавірусу.

Це лексеми, на позначення політики як такої: *covidpolitika*, *koronapolitika*; чи політичних явищ у період пандемії: *koronazákon*, *koronadebata*, *koronavolby*: “Nezáleží na tom, kdo je českým ministrem zdravotnictví; základní směr *koronapolitiky* se pod Adamem Vojtěchem nezmění.”¹¹⁶ Велику групу становлять лексеми на позначення ідеологічних напрямів чи процесів, які мовці пов’язують з коронавірусом: *covid(o)fašismus* / *kovidfašismus* / *koronafašizmus*, *koronacismus*,

¹¹⁴ Reflex [Електронний ресурс]. – 2020. – №. 28. – S. 10 Режим доступу: <https://www.reflex.cz/> (дата звернення 01.12.2021);

¹¹⁵ <https://voxpouliblog.cz/otazka-pro-koronapanikare-kde-jsou-tisice-mrtvych-z-nekolika-mohutnych-demonstraci-v-nemecku/> (дата звернення 01.12.2021);

¹¹⁶ <https://www.facebook.com/121644967872631/posts/3956327137737709/> (дата звернення 01.12.2021);

koronabolševismus, rouškomunismus, koronacionalismus, očkovací nacionalismus, vakcinační nacionalismus, koronormalizace, vakcínová diplomacie, rouškokracie, koronakracie, virokracie: “Postupná *koronormalizace* nám umožnila zahájit společné tréninky a vrátit se k téměř běžnému režimu.”¹¹⁷ “A ještě jeden příklad. Kabinet ve snaze vyvolat falešný pocit bezpečí zavedl v Česku *rouškokracii*. Žádný vědecký důkaz, že látkové roušky zabraňují šíření koronaviru, ale neexistuje.”¹¹⁸

Нам вдалося зафіксувати лексеми, що стосуються коронавірусу і є похідними від прізвищ чи імен відомих чеських політиків. Так, наприклад, слова *Blaboliš, koronababiš*, походять від прізвища чеського прем'єр-міністра А. Бабіша: ““Hromada blábolů bez jakéhokoliv myšlenkového obsahu,” píše Jiří Jandouš. “То je kdo? Pan *Blábolíš*?” klade řečnickou otázku Honza Vizual.”¹¹⁹ Більше лексем утворилося від прізвища чеського міністра охорони здоров'я, Р. Примули: *šprýmula, rýmula, prymulovec, prymulokracie, prymulofil, prymuloden, prymulizace, prymulita, prýmička, prymulák, prymulant*: “A kdo jsou “*prymulovci*” a proč vyšťípali z ministerstva zdravotnictví epidemiologa Rastislava Maďara?”¹²⁰

Значною є група лексем, пов'язана з економікою періоду коронавірусу, оскільки пандемія була причиною призупинення господарств майже усіх країн. Так, у чеській мові з'явилися такі поняття як *covidkrize / korokrize / koronakrize / viokrize* на позначення періоду, коли уся промисловість та виробництво знаходилися у режимі очікування: “Ale *koronakrize* samozřejmě neovlivní jen majitele společností nebo živnostníky/OSVČ, snížení příjmů v souvislosti s koronavirem se týká většiny z nás, ať už se jedná o ošetřovné, náhrady mzdy kvůli koronaviru, mzdu za karanténu nebo nemoc, ztrátu zaměstnání nebo kompenzační bonus pro OSVČ.”¹²¹ З'явилися і лексеми на позначення загальноекономічних

¹¹⁷ <http://www.nohecmagazin.cz/index.php/souteze-mladez/2292-dd-zaina-play-off-jak-dopadne> (дата зверення 01.12.2021);

¹¹⁸ <https://www.e15.cz/nazory/komentar-viliana-bucherta-svoboda-versus-rouskokracie-1368976> (дата зверення 01.12.2021);

¹¹⁹ <https://www.krajselesty.cz/olomoucky-kraj/okres-olomouc/9774-blabolis-druhy-milous-pepa-z-hospody-na-jakese-si-pri-projevu-babise-vzpomneli-experti-i-obycejni-lide-a-piskot-starostu-je-ohlusujici-poslechnete-si.htm> (дата зверення 01.12.2021);

¹²⁰ <https://www.stream.cz/jb-talk/pavel-novotny-prekrocil-hranici-je-bezvadny-showman-ne-vsak-politik-rika-tomas-cikrt-64094587> (дата зверення 01.12.2021);

¹²¹ <https://www.kurzy.cz/koronavirus/krize/> (дата зверення 01.12.2021);

явищ: *koronaekonomika, koronabyznys, koronarežim, koronakorupce, koronakapitalismus / koronakapitalismus, koronainflace, koronadotace, koronabřifink, koronatrénink*: “Raný kapitalismus, kapitalismus, socialismus, u nás po roce 1989 opět raný kapitalismus, a teď *koronakapitalismus* se zakrytým obličejem a nezákonným sledováním prostřednictvím PSA a dalšími stále měněnými a nepřesnými výmysly i “chytrou karanténou”.”¹²²

5) Номінації, пов’язані з явищами культури.

Пандемія вплинула не лише на політично-економічне життя, а і на культуру кожного народу загалом. Концерти, фестивалі, вуличні гуляння – усі події, що передбачають велике скупчення людей, перестали проводити або ж кількість людей на них зробили обмеженими із дотриманням соціальної дистанції. Мова теж відреагувала на такі зміни, тому ми фіксуємо такі поняття як *autokonzert, ekonzert, koronakonzert, covidkonzert, zoomkonference, covideokonference*: “S příchodem roku 2021 se opět nacházíme v situaci, kdy můžeme vyučovat jen distančním způsobem. A jak taková distanční výuka vypadá? Shlédněte tento *koronakonzert* pohlédněte pod pokličku distanční výuky.”¹²³

Новоутвори на позначення свят теж знайшли місце у лексичній системі чеської мови. Так, під час коронавірусу люди святкують *coronarozeniny / koronarozeniny* чи *covidnarozky*, влаштовують *coroakce, coronaparty / koronaparty / koronapárty, koroncert, kýblparty* чи *koronafestival*, ходять до *korocírkve* або *coviddivadla* і святкують *Covidonoce, Koronanoce, koronaVánoce, Koronavelikonoce* чи *Velikoronoce*: “Hanka Kousalová (57) a Pavel Zedníček (70) po návratu z USA, kde zůstali odříznuti kvůli pandemii koronaviru tři měsíce, uspořádali v Parkhotelu Richmond v Karlových Varech namísto zrušeného Mezinárodního filmového festivalu svůj vlastní “*koronafestival*”.”¹²⁴

6) Окрему тематичну групу становлять **хвороби і фобії**, випадки яких почастишали з початком епідемії. В основному це назви понять, які стосуються

¹²² <https://www.parlamentnilisty.cz/profil/PaedDr-Vladislav-Krumer-134761/clanek/Netypicka-a-turbulentni-doba-ale-zmeny-jsou-i-v-nasich-rukou-115377> (дата звернення 01.12.2021);

¹²³ <https://www.zustisnov.cz/novorocni-koronakonzert> (дата звернення 01.12.2021);

¹²⁴ <https://www.blesk.cz/clanek/celebrity-ceske-celebrity/648931/zednicek-po-vysvobozeni-z-usa-ve-varech-poradal-koronafestival.html> (дата звернення 01.12.2021);

розладів психіки, сну чи соціальної поведінки, оскільки із введеними соціальними обмеженнями соціальне життя людей зазнало різких змін, що перейшли у хвороби. Слова на позначення страху коронавірусу: *covidofobie / koronafobie, virofobie, koronastrach, virostrach, covidpanika*: “Když se však obávaný virus k našim hranicím nebezpečně přiblížil a vzápětí je překročil, situace začala být vážná. Veřejnost zasáhl skutečný strach neboli *koronafobie*, které však nepodlehla. Naopak se zvedla obrovská vlna odhodlání s virem bojovat.”¹²⁵

Під час локдауну та обмеження перебування на вулиці люди скаржилися на погіршення сну та депресивні стани. Такі явища отримали назви *coronadeprese / koronadeprese* або *korodeprese*, та *coronasomnie / koronasomnie* або *covid-somnie / covidsomnie*: “A zatímco ještě před nedávnem byla problémem mnoha lidí insomnie, tedy nespavost, dnes je nárůst těchto problémů takový, že specialisté o nich hovoří jako o *koronasomni*.”¹²⁶

До цієї тематичної групи ми зараховуємо і хвороби чи ознаки хворіб, спричинені коронавірусом. Загальновідомо, що із поширенням вірусу почастишали випадки серцево-судинних та легеневих захворювань, тому такі слова як *korona-infarkt, tromboza, koronavirový čich* переходять з медичної лексики до активного вжитку. У чеській мові з'явилася лексема на позначення однієї з ознак коронавірусу, при якій пальці на руках та ногах виглядають ніби обморожені. Медики називають такий симптом *koronavirový prst / covidový prst* чи *covidí prst*: “Jediným příznakem u nich mohou být podle lékařů Dermatovenerologické kliniky Fakultní nemocnice Královské Vinohrady a 3. lékařské fakulty Univerzity Karlovy tzv. *covidové prsty*. Je to vyrážka, která se objevuje zvláště u dětí a mladistvých pacientů jako první příznak onemocnění.”¹²⁷

Аналізуючи лексичні одиниці, ми натрапили на декілька лексем, що називають лінгвістичні поняття, пов'язані з пандемією. Ми не стали вносити їх до тематичної групи, але подаємо їх нижче, оскільки вважаємо цікавими та

¹²⁵ <https://cesky.radio.cz/skola-v-pyzamu-8704663> (дата зверення 01.12.2021);

¹²⁶ <https://www.lui.cz/zdravi-krasa/16667-stale-vice-lidi-ma-problemy-se-spankem-trapi-je-koronasomnie-vyporadat-se-s-ni-je-ale-mozne-i-bez-leku> (дата зверення 01.12.2021);

¹²⁷ https://www.irozhlas.cz/zivotni-styl/zdravi/koronavirus-v-cesku-covidove-prsty_2005041158_pj (дата зверення 01.12.2021);

актуальними для нашої праці. Так, мову періоду коронавірусу ще називають *covidový jazyk, koronavirština, covidština* або *kovidština*: “Za poslední rok byla na našem území zaznamenána nová řeč, či moderní odborná řeč, zvaná *kovidština*. Vyznačuje se určitými frázemi, slovíčky a omezenou slovní zásobou a všudypřítomnou vlezlostí.”¹²⁸ Слово, що з’явилося під час пандемію називають *koronaslovo*, а словник періоду пандемії можна назвати *koronaslovník* або *covid slovník*: “Češi nudící se v karanténě běžná slova rychle přizpůsobili momentální situaci. Vznikl tak celý *koronaslovník*.”¹²⁹

Отже, аналіз зібраного лексичного матеріалу показав різноманітність лексики періоду коронавірусу і дозволив виділити 6 тематичних груп, які формують словник доби пандемії: 1) лексеми на позначення коронавірусу та явищ, які виникли під час пандемії; 2) новоутвори на позначення часу і простору доби коронавірусу; 3) назви осіб; 4) новоутвори на позначення політичних та суспільно-економічних явищ доби коронавірусу; 5) номінації, пов’язані з явищами культури; 6) хвороби і фобії.

Детальний аналіз лексичних одиниць показав, що тематичні групи є відкрити, рухомими та відносними, оскільки пандемія ще триває, змінюються реалії, які спричиняють виникнення нових слів. Ми зафіксували багато номінацій із декількома варіантами написання. Традиційно, мовці паралельно використовують компоненти *-kovid-* і *-covid-*, *-korona-* і *-corona-*, однак ми не можемо передбачити, який із варіантів закріпиться та увійде до словників неологізмів у майбутньому. Мотивацією для виникнення нових слів є реалії періоду пандемії, яка ще продовжується і говорити про повний аналіз словника доби коронавірусу можна буде лише після закінчення пандемії.

¹²⁸ <https://ditajarosova.blog.idnes.cz/blog.aspx?c=765448> (дата звернення 01.12.2021);

¹²⁹ https://tn.nova.cz/zpravodajstvi/clanek/429056-rouskomil-virokracie-i-prymulant-cesi-vytvorili-cely-covidovy-slovník?campaignsrc=tn_clipboard (дата звернення 01.12.2021);

ВИСНОВКИ

1. Лексичний склад мови найшвидше та найяскравіше показує реакцію на зміни, що відбуваються у суспільно-політичному житті носіїв мови, тому дослідження нової лексики, пов'язаної з конкретними явищами, які спричиняють ці зміни є важливи завданням для мовознавців. Постійний аналіз та моніторинг змін дозволяє відстежувати найновіші мовні тенденції, прогнозувати розвиток мови та укладати сучасні словники та кодифікації. Для чеської мови такими змінами стали, наприклад, Оксамитова Революція 1989 року чи вступ до Євросоюзу та НАТО, на що блискавично відреагувала мовна система і лексичний склад якої поповнився багатьма новотворами та запозиченнями. Однак, не лише зміни у суспільно-політичному житті носіїв мови впливають на словниковий склад мови. Пандемії та хвороби теж вплинули на лексику мов та чеської зокрема.

2. Неологія та неографія як галузі лексикології, які вивчають зміни у лексичному складі мови, виокремилися як окремі науки порівняно недавно – наприкінці ХХ століття, тому термінологічний апарат їх ще недостатньо точно сформований. У магістерській роботі ми висвітлили проблемні моменти у трактуванні поняття неологізм, оскільки поряд із поняттям неологізм вживаються й інші терміни, тому ми вважаємо неологізмами такі лексичні одиниці, які знаходяться на першому етапі входження до мовної системи у широкому розумінні. Це слова, які відносно недавно виникли у мові і називають чи позначають явища, поняття, дії чи стани, нові для мовців.

Окрім окреслення самого поняття неологізму, одним із завдань нашого дослідження було вивчити проблематику зарахування новосторених слів до категорії неологізмів та критерії, за якими лексичні одиниці можна вважати неологізмами. Сучасні чеські лінгвісти виділяють 7 критеріїв (хронологічний, стилістичний, мовного простору, лексикографічний, структурний, денотативний та психологічний), за якими новотвір вважатиметься неологізмом, однак ми дотримуємося погляду О. Мартінцової, яка вважає, що для найбільш точної та

повної класифікації нових слів варто використовувати комплексний підхід, оскільки він забезпечить усесторонній аналіз лексем і відповідну їх класифікацію.

У ході нашого дослідження ми з'ясували питання про okazіonalіzmi та їх місце у лексичній системі чеської мови. Проаналізувавши праці провідних чеських мовознавців, ми вияснили, що okazіonalіzmi – це новотвори, які, подібно до неологізмів, лише з'явилися у мові, мають яскраво виражену експресивну функцію, що показує суб'єктивне ставлення мовця до поняття, явища, чи події і знаходяться на периферії лексичної системи доти, доки їх не почне вживати велика кількість мовців, чи вони (частково) втратять свою експресивну семантику. Спрогнозувати перетворення okazіonalіzma у повноцінний неологізм на тому етапі, коли він лише виник дуже проблематично і можна лише передбачити, що буде з лексемою відповідно до розвитку тих подій чи явищ, які вона позначає.

3. Структурно-словотвірний аналіз фактичного матеріалу було проведено за лексико тематичними класами – іменниками, прикметниками, дієсловами та прислівниками. Це дозволило проаналізувати шляхи входження нових лексичних одиниць у мову та схеми, за якими такі лексеми творяться відповідно до словотвірних особливостей частин мови.

Так, новотвори-іменники становлять найбільшу групу таких лексем (68%) і утворюються одним чи поєднанням двох найпродуктивніших способів словотвору – афіксацією чи композицією. Серед іменників, утворених афіксальним способом, розрізняємо:

- іменники, утворені суфіксальним способом: *rouškovec*, *prymulovec*;
- іменники, утворені префіксальним способом: , *koronapanikář*, *koronalyžař*, *koronabolševismus*, *koronaidiotismus*, *koronasituace*, *koronašilenec*;
- іменники, утворені префіксально-суфіксальним способом: *antivakcinář*, *protirouškovec*;

Найпродуктивнішим для творення іменників тематичного поля “*covid-19*” виявився спосіб основоскладання зокрема лексичні одиниці з компонентами – *korona-* / *-corona-*, *-kovid-* / *-covid-*, що позначають явища, події, осіб, що

пов'язані із реаліями пандемії: *coronadoba, coronaden, coronaparty, coronakrize, coronashoping, coronapraavidlo, covidista, kovidalarmista, kovidfašista, covidhysterie, covididiot.*

Серед прикметників ми зафіксували відіменникові новотвори, утворені афіксальним способом за допомогою типових афіксів: *koronáčový, coronavirový, očkovatelný, coronapandemický, covidistický, antipandemický, antirouškařský, protirouškový.* Кількісно найбільше виявилось прикметників, які утворені афіксальним способом від композитів-іменників із компонентами **-covid-** / **-kovid-**: *kovidový, předkovidovský, předkovidový, covidmrtvý, covidský, mimocovidový.*

Дієслівні та прислівникові лексичні одиниці становлять найменші кількісно та якісно групи слів. Серед лексем дієслів ми зафіксували продуктивність словотворчого суфікса **-ova-**: *koronářkovat, rouškovat, odtestovat* тощо. Прислівників-новотворів кількісно найменше і вони утворені афіксальним способом за допомогою найпродуктивніших відприкметникових суфіксів **-ě, -sky, -cky**: *covidně, protirouškařsky, koronafašisticky.*

4. Проведений тематичний аналіз лексичного матеріалу дозволив розділити новотвори, пов'язані з коронавірусом на 6 тематичних груп, неоднорідних за кількісним та якісним складом:

1) лексеми на позначення коронавірусу та явищ, які виникли під час пандемії: *koronanemoc, kovidská nemoc, koronamor, koronabacil, marnivirus;*

2) новоутвори на позначення часу і простору доби коронавірусу: *koronatýden, coronaden, koronajaro, koronakvěten, koronavečer;*

3) назви осіб: *bezpříznakáč, covidpacient, koronanosič, antivakcinář, bezrouškovec, covidignorant, coronial, covididiot / kovidiot, coronakretén, koronavítěz, koronapanikář, koronahysterik, rouškonosič, rouškomilec;*

4) новоутвори на позначення політичних та суспільно-економічних явищ доби коронавірусу: *rouškomunismus, koronacionalismus, očkovací nacionalismus, vakcinační nacionalismus;*

5) номінації, пов'язані з явищами культури: *ekoncert, koronakonzert, koronarozeniny, coronaparty Covidonoce, Koronanoce;*

б) хвороби і фобії: *virofobie, koronastrach, virostrach, covidpanika, koronadeprese*.

Варто зазначити, що такі тематичні групи є відносними, оскільки пандемія коронавірусу ще триває, у мові постійно з'являються нові найменування на позначення інших явищ, змінюється семантика уже існуючих лексичних одиниць, їх актуальність та частота вживання. Так, наприклад із початком вакцинації від коронавірусу лексеми тематичного поля “вакцина” стали набагато частіше уживаними, у порівнянні із, наприклад, словами *lockdown, karanténa, rouška* тощо. Тому повний і комплексний аналіз тематичного словника періоду пандемії covid-19 варто проводити уже після закінчення пандемії, урахуваючи усі попередні напрацювання.

Ми вважаємо, що дослідження чеської лексики періоду пандемії covid-19 та шляхів її входження у мову, функціонування та взаємодію з іншими мовами є перспективним напрямом для мовознавців-богемістів. На основі подібних досліджень можна буде аналізувати неологізаційні процеси чеської мови у XXI сторіччі; укладати тематичні словники та словники неологізмів, а також використовувати такі напрацювання як практичний матеріал для вивчення особливостей функціонування лексики певного періоду чи тематичного поля.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антоненко О.В. Новітні дослідження зі словотвору в чеському мовознавстві [Електронний ресурс] // Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. Пам'яті академіка Леоніда Булаховського. – 2011. – Вип. 15. – С. 3–7. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/kdsm_2011_15_3 (дата звернення: 19.10.2021).
2. Архангельська А.М. Теоретична граматики чеської мови: Навчально-методичний посібник – Київ, 2002. – 135 с. – Рівнен. ін-т слов'янознавства студ. XXI ст.
3. Бабелюк О.А., Дідух Л.І. Способи творення неологізмів на позначення явищ COVID-19 в англomовному епідеміологічному дискурсі // Львівський філологічний часопис. – 2020. – № 7. – С. 5–12.
4. Ващенко О.О. Конвергентні та дивергентні процеси в чеській мові в діахронно-синхронному висвітленні (на матеріалі слів англomовного походження) [Електронний ресурс]: Автореф. дис. ... канд-та філол. наук: 10.02.03 / НАН України. Ін-т мовознав. ім. О.О. Потебні. – Київ, 2011. – 17 с. – Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Z21ID=&Image_file_name=DOC/2011/11VOOSAP.zip (дата звернення: 19.10.2021).
5. Весна Т.В., Телецька Т.В. Лексичні інновації періоду коронавірусної пандемії // Записки з романо-германської філології. – 2020. – Т. 44. – № 1. – С. 82–89.
6. Газда Ї. Політичний дискурс: функції слова в політичному мовленні (на матеріалі української та чеської мов) [Електронний ресурс] // Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. Пам'яті академіка Леоніда Булаховського. – 2011. – Вип. 16. – С. 38–43. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/kdsm_2011_16_8 (дата звернення: 19.10.2021).

7. Даниленко Л.І. Лексико-семантичні інновації в сучасній чеській мові // Мовознавство. – 2001. – № 3. – С. 104–112.
8. Даниленко Л.І. Чеська мова: Підручник для студентів ВНЗ. – Київ, 2012. – 543 с.
9. Денисенко Е.С., Фурашова Н.В. Номинативные потребности в сфере пандемии COVID-19 (на материале немецкого языка) // Вестник МГЛУ., Сер. 1, Филология. – 2021. – № 5 (114). – С. 89–94. – Режим доступу: <http://e-lib.mslu.by/handle/edoc/7032> (дата звернення: 19.10.2021).
10. Ессина И.Ю. Роль неологизмов в политическом дискурсе. [Електронний ресурс] // Russian Linguistic Bulletin. – 2020. - № 3(23). – 23–28. – Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/the-role-of-neologisms-in-political-discourse> (дата звернення: 19.10.2021).
11. Ємчура Н.Р. Неологізація чеської суспільно-політичної лексики кінця ХХ – початку ХХІ століть : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.03. – Львів, 2015. – 204 с.
12. Ємчура Н.Р. Типологія неологізаційних процесів у лексиці сучасної чеської мови [Електронний ресурс] // Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. Пам'яті академіка Леоніда Булаховського. – 2012. – Вип. 19. – С. 44–52. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/kdsm_2012_19_9 (дата звернення: 19.10.2021).
13. Іванців О.В. Неологізми в англomовному дискурсі пандемії COVID-19 // Збірник наукових праць «Нова філологія». – 2021. – № 82. – С. 85–90. – Режим доступу: <http://www.novafilohiia.zp.ua/index.php/new-philology/article/view/564/534> (дата звернення: 19.10.2021).
14. Колоїз Ж.В. До питання про диференціацію основних понять неології // Вісник Запорізького університету. Філологічні науки. – 2002. – № 3. – С. 78–83.
15. Колоїз Ж.В. Основні підходи до визначення лінгвістичного статусу неологізму. [Електронний ресурс] // Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету. – 2008. – №. 1. – С. 27–

36. – Режим доступу: <https://doi.org/10.31812/filstd.v1i0> (дата звернення: 24.10.2021).

16. Комарова О.С. До питання про сучасну композитну номінацію (на матеріалі словацької та чеської мов) [Електронний ресурс] // Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. Пам'яті академіка Леоніда Булаховського. – 2012. – № 17. – С. 60–65. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/kdsm_2012_17_11 (дата звернення: 24.10.2021).

17. Красницька К., Степанюк Н., Долусова Н. Глобальне явище CORONAVIRUS як новий концепт в англomовній лінгвокогнітивній картині світу // Актуальні питання гуманітарних наук. – 2020. – Т. 1. – № 32. – С. 148–153.

18. Лазурова Н.О. Порівняльний аналіз частоти використання суспільно-політичної лексики в українській та чеській публіцистиці [Електронний ресурс] // Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. Пам'яті академіка Леоніда Булаховського. – 2011. – № 16. – С. 81–86. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/kdsm_2011_16_14 (дата звернення: 24.10.2021).

19. Лексикология чешского языка: учебное пособие [Електронний ресурс]. – Москва, 2017. – 264 с. – Режим доступу: https://www.philol.msu.ru/~slavphil/books/ceska_lexikologie.pdf (дата звернення: 24.10.2021).

20. Мазурик Д.В. Інноваційні процеси в лексиці сучасної української мови (90-ті роки ХХ ст.): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 – Львів, 2002. – 212 с.

21. Мороз О.О. Сучасна чеська суспільно-політична лексика: семантика, структура, динаміка [Електронний ресурс]: автореф. дис... канд. філол. наук. – Київ, 2005. – 20 с. – Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Z21ID=&Image_file_name=DOC/2005/05moosd.zip (дата звернення: 24.10.2021).

22. Назаренко Л.Ю. Літературна мова versus розмовна мова у мовленні чеських політиків [Електронний ресурс] // Компаративні дослідження

слов'янських мов і літератур. Пам'яті академіка Леоніда Булаховського. – 2010. – Спец. вип. – С. 83–89. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/kdsm_2010_Spets (дата звернення: 24.10.2021).

23. Ничипорчик Т.И. Фурашова Н.В. Номинация явлений тематической сферы «COVID-19» в немецком языке // Вестник МГЛУ. Сер. 1, Филология. – 2021. – № 5 (114). – С. 107–112. – Режим доступу: <http://e-lib.mslu.by/handle/edoc/7035> (дата звернення: 24.10.2021).

24. Попова Т.В. Неология и неография современного русского языка – Москва, 2005. – 165 с.

25. Романова Н. Коронавірус і німецька мова // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського : Лінгвістичні науки : зб. наук. праць. – 2021. – № 32. – С. 94–105. – Режим доступу: <http://dspace.pdpu.edu.ua/handle/123456789/11922> (дата звернення: 24.10.2021).

26. Сандига Л.О., Свиридчук Т.В., Романчук С.В. Англійські неологізми коронавірусної кризи // Лінгвістичні дослідження: зб. наук. праць ХНПУ імені Г.С. Сковороди. – 2020. – №. 53. – С. 117–126

27. Снісаренко Я. Суспільно-політична лексика: проблеми визначення та вивчення [Електронний ресурс] // Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Філологічні науки. – 2009. – № 81(4). – С. 31–35. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzs_2009_81%284%29_10 (дата звернення: 24.10.2021).

28. Тимощук Н.М. Неологізми на позначення явищ covid-19: морфологічний аспект // Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені І. Франка. – 2021. – № 35. – Т. 5. – С. 168–172. – Режим доступу: <https://ir.vtei.edu.ua/g.php?fname=27146.pdf> (дата звернення: 27.09.2021).

29. Тогоева С.И. Новое слово: подходы и проблемы // Психолингвистические проблемы функционирования слова в лексиконе человека : кол. моногр. / под общ. ред. А. А. Залевской. – Тверь, 1999. – С. 75–101.
30. Холявко І.В. Суспільно-політична лексика у пресі 90-их років ХХ ст. (семантико-функціональний аналіз): Дис. ... к-та філол. наук. – Кіровоград, 2004. – 229 с.
31. Хороз Н.С. Новітня фразеологія періоду covid-19 (на матеріалі російської мови) // Мовознавство. – 2021. – № 1. – С. 46–59.
32. Чорна О.О. Лексика іншомовного походження в мові дипломатії (на матеріалі української та чеської мов) [Електронний ресурс] // Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. Пам'яті академіка Леоніда Булаховського. – 2014. – № 24. – С. 206–214. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/kdsm_2014_24_31 (дата звернення: 27.10.2021).
33. Adam R., Beneš M., Bozděchová I. a kol. Úvodní jazykový seminář: výklad a cvičení. – Praha : Nakladatelství Karolinum, 2014. – S. 13–29.
34. Aleksandrova A. Covid-based neologisms in media texts. [Електронний ресурс] // Knowledge International Journal. – 2021. – № 46(6). S. 993–996.- Режим доступу: <https://ikm.mk/ojs/index.php/KIJ/article/view/5256> (дата звернення: 30.08.2021).
35. Bozděchova I. Tvoření slov skládáním. – Praha : ISV nakladatelství, 1994. – S. 9–16.
36. Čechová M. a kol. Čeština – řeč a jazyk. 2., přepracované vydání. – Praha : ISV nakladatelství, 2000. – S. 80–81.
37. Dobřík Z. Konštruovanie významov v koronavírusovom diskurze. [Електронний ресурс] // Slovenská reč. – 2020. – Roč. 3. – S. 307–323. – Режим доступу: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=935894> (дата звернення: 30.08.2021).
38. Filipec J., Čermak F. Česká lexikologie. Vyd. 1. – Praha : Academia, 1985. – 281 s.

39. Gazda J. Dynamika jazykových procesů v transformačním a posttransformačním období vývoje ruské společnosti [Електронний ресурс] – Brno, 2012. – Режим доступу: https://is.muni.cz/do/rect/habilitace/1421/gazda/habilitace/gazda_habilitacni_spis.pdf (дата звернення: 30.08.2021).
40. Goltsova M., Chybis L.. Coronavirus neologisms in the english and ukrainian languages // Міжнародний філологічний часопис. – 2021. – Т. 12. – № 1. – С. 45–48
41. Hampl L. Koronawirus zmienia język czeski – powstawanie nowych leksemów // Bohemistyka. – Uniwersytet Adama Mickiewicza, 2021. – № 3. – S. 361–372. – Режим доступу: <https://www.cceol.com/search/viewpdf?id=1024768> (дата звернення: 30.08.2021).
42. Hauser P. Nauka o slovní zásobě. – Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1980. – 195 s.
43. Internetová jazyková příručka [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://prirucka.ujc.cas.cz/> (дата звернення: 30.11.2021).
44. Janovec L. Neologie. Studie k moderní mluvnici češtiny. 4 Dynamika českého lexika a lexikologie. – Olomouc, 2013. – S. 113.
45. Jedlička A. Innowacyjne procesy i tendencje we współczesnym języku literackim // Z problemów współczesnych języków i literatur słowiańskich. – Varšava, 1976. – S. 11–22.
46. Kaplanová O. Anglicismy v pořadech českých a ruských rádií. – Praha, 2016. – 87 s.
47. Karlík P., Nekula M., Rousínová Z. et al. Příruční mluvnice češtiny. – Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2008. – S. 92.
48. Katermina V.V., Lipiridi S.Ch. Reflection on the Social and Psychological Consequences of the Coronavirus Pandemic in the New Vocabulary of the Non-professional English Language Medical Discourse. [Електронний ресурс] // Advances in Social Science, Education and Humanities Research. – 2020. – № 486. –

S. 49–49. – Режим доступа: <https://www.atlantis-press.com/proceedings/rtcov-20/125945666> (дата звернення: 30.08.2021).

49. Lotko E. Trendy ve slovní zásobě dnešní češtiny [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://www.kb-old.upol.cz/data/soubor_%20kb_597.doc (дата звернення: 30.08.2021).

50. Martincová O. Neologismy // Encyklopedický slovník češtiny / eds. P. Karlík, V. Nekula, J. Pleskalová. – Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2002. – S. 292–293.

51. Martincová O. Problematika neologismů v současné spisovné češtině. – Praha : Univ. Karlova, 1983. – 160 s.

52. Nový akademický slovník cizích slov : [A–Ť : studentské vydání] / kol. autorů pod ved. J. Krause. – Praha : Academia, 2009. – 879 s.

53. Nový encyklopedický slovník češtiny online [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <https://www.czechency.org/> (дата звернення: 30.11.2021).

54. Příruční slovník jazyka českého [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <https://lexiko.ujc.cas.cz/heslare/> (дата звернення: 30.11.2021).

55. Rusko-český a česko-ruský slovník neologizmů / Krejčířová I., Sádliková M., Savický N., Šišková R., Šlaufová E. – 2., podstatně dopln. a oprav. vyd. – Praha : Academia, 2004. – 285 s.

56. Škrabal M., Kavka M. Merging Professional and Collaborative Lexicography: The Case of Czech Neology // International Journal of Lexicography. – 2021. – Vol. 34. – № 3. – P. 282–301. – Режим доступа: <https://doi.org/10.1093/ijl/ecab003> (дата звернення: 19.10.2021).

57. Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost : s Dodatkem Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky / zprac. lexikografický kolektiv ÚJČ AV ČR. – Vyd. 2., opr. a dopl. – Praha : Academia, 1994. – 647 s.

58. Staněk V. Okazionalismy v současné české publicistice. [Електронний ресурс] // Naše řeč, 2002. – Roč. 85. – S. 57–67. – Режим доступа: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=7672> (дата звернення 27.09.2021).

59. Straś E. Коронавирус в русском и польском медиально-языковом отражении. [Электронный ресурс] // Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, 2021. – № 26. – S. 113–128. – Режим доступа: <https://www.cceol.com/search/article-detail?id=944370> (дата звернення: 19.10.2021).
60. Ziková M. Substantivné neologismy a jejich parasystémový charakter // Naše řeč. – 2001. – Roč. 2. – S. 81–89.

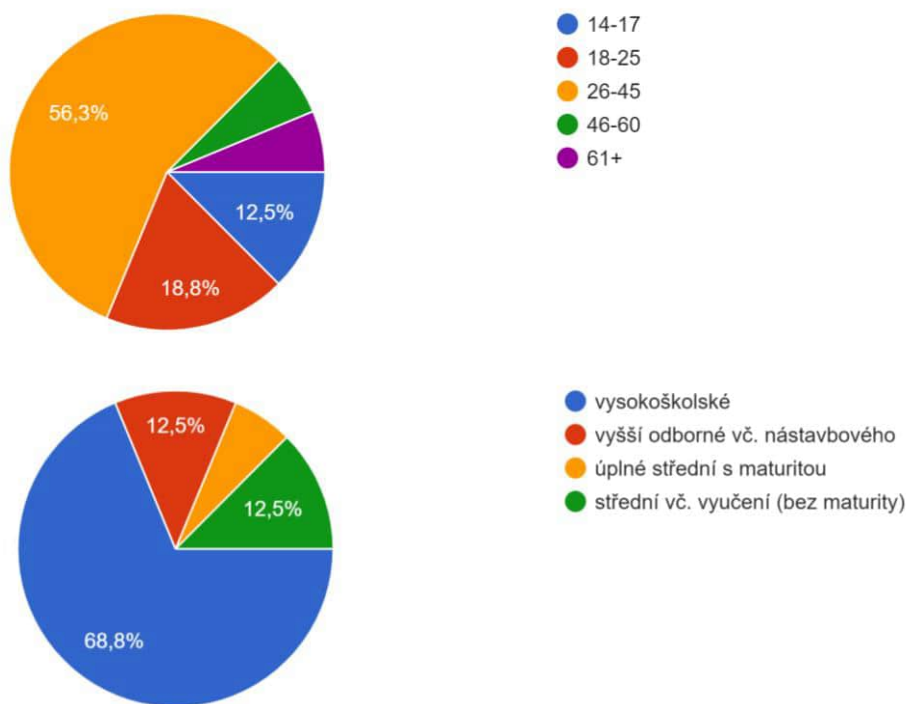
RESUMÉ

V magisterské práci jsme nejprve zdůraznili problematické aspekty při interpretaci neologismu, protože spolu s pojmem *neologismus* se používají i jiné termíny, a pro náš výzkum je důležité uvědomit rozdíl mezi pojmy a kontext jejich používání. Při analýze kategorie neologismů se objevil další termín, který je důležitý pro naši práci – a to pojem *okazionalismus*, který dosud v současné české neologii není dostatečně rozebran a definován kvůli tomu, že nachází se na periférii lexikálního systému a má hodně rozporných otázek pro přesné definování. Naším úkolem bylo zjistit, jaké společné rysy má okazionalismus ve vědeckých pracích českých lingvistů a pokusit vytvořit vlastní definice tohoto pojmu. Všichni vědci se shodují v tom, že okazionalismus je jevem expresivním, často jednorázovým a vzniká v podstatě z toho důvodu, že mluvčí chce na něčem akcentovat a vytváří nové slovíčko anebo přidává (částečně) nový smysl již existujícímu. Zabývaly jsme se okazionalismy i proto, že lexika doby koronaviru často má výraznou expresivitu nebo lexikální jednotka existuje pouze v jediném kontextu a jinde se nepoužívá.

V praktické kapitoli naší práci jsme poprvé udělaly strukturně-slovotvornou analýzu lexikálních jednotek. Klasifikovaly jsme jednotky podle slovnědruhové příslušnosti, což povolilo nám rozebrat je na moremy a analyzovat způsoby, kterými ony vznikají a fungují v jazyce. Zjistily jsme se, že nejproduktivnější slovotvorný způsob pro slova, spojená s covidem-19 je kompozice, a to podle konkrétních shematů s komponenty *-koro(na)-*, *-kovid-*, *-rouš(k)-*, *vakcin-* apod. Nejvíce slov, tvořených takovým způsobem patří k podstatným a přídavným jménům. V druhé praktické kapitole jsme udělaly tematickou klasifikaci lexikálních jednotek. Podařilo se vyčlenit 6 tematických skupin. Popsaly jsme krátkou historii vyskytu lexemu *koronavirus* v českém, anglickém a ukrajinském jazykách, protože historie jejího vzniku a fungování v slovní zásobě těchto jazyků je důležitá pro náš výzkum.

ДОДАТОК А

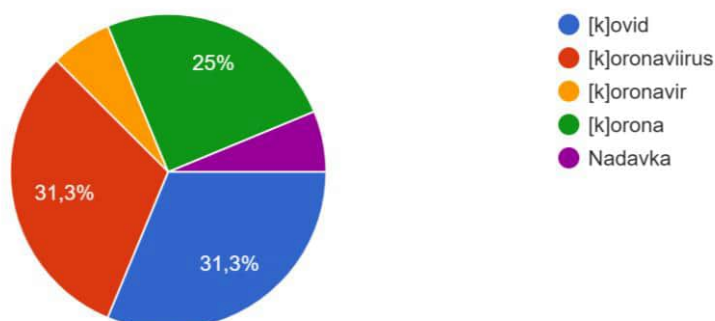
В опитуванні взяли участь 60 респондентів різного віку та рівня освіти. Найбільше (56,3%) становить група віком 26-45 років із вищою освітою.

Нас цікавили два питання:

- 1) Яке слово мовці вживають коли говорять про коронавірус?
- 2) Яке слово мовці вживають, коли пишуть про коронавірус?

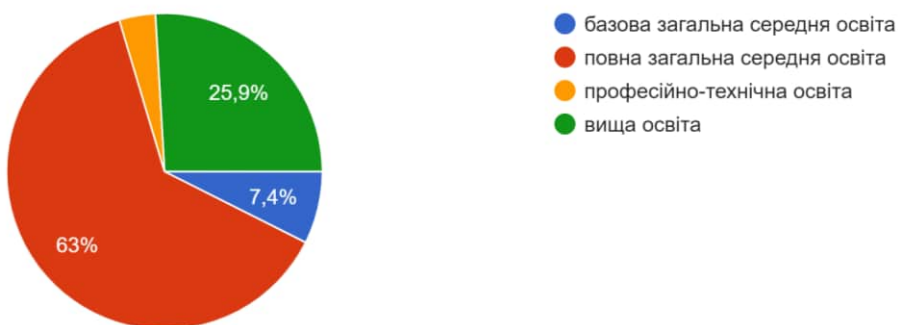
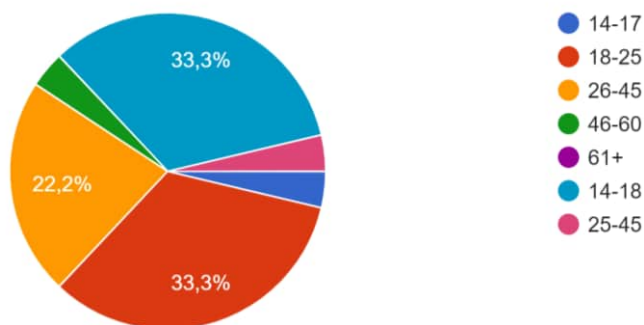
Результати опитування показали, що в усній комунікації лідирують словоформи *[k]ovid* та *[k]oronavirus* (по 31,3%).

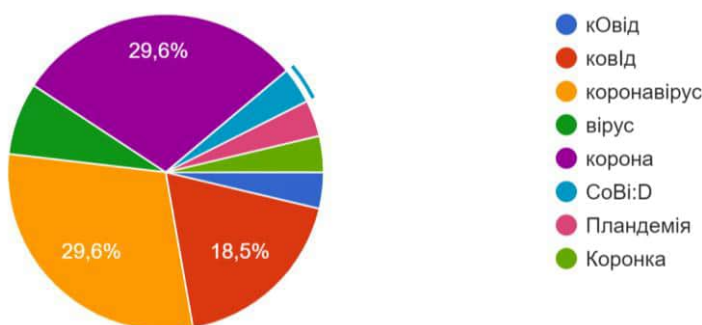
У письмовій комунікації варіантів на позначення коронавірусу виявилось більше, однак першість належить аббревіатурі *covid* (37,5%).

ДОДАТОК В

Таке ж опитування було запропоноване носіям української мови. Загалом участь в опитуванні взяли 63 респодента. Анкетування показало, що найбільшу частку становлять особи віком від 14-18 та від 25 до 45 років, які мають повну загальну середню освіту (група 14-18 років) або вищу освіту (група 25-45 років).

Так, опитані на запитання “Яке слово на позначення вірусу SARS-CoV-2 Ви найчастіше вживаєте?” найчастіше обирали відповіді *корона* або *коронавірус* (по 29,6%).

На запитання про варіант слова на позначення коронавірусу на письмі, респонденти обирали найчастіше варіанти *covid-19* (37%) або *коронавірус*

(25,9%), що свідчить про те, що мова прагне використовувати скорочені форми слів, які точно передають зміст лексеми, але економлять час та енергію мовців.

